Anul al V-lea, N-rele 1-2. Ianuar-Februar 1919.

REVISTA ISTORICĂ

= Dări de seamă, =
documente și notițe.

PUBLICATĂ

DE

N. IORGA

CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC"

1919

www.dacoromanica.ro

SUMARIUL:

I. *Gh. I. Brătianu*, O carte de judecată a lui Vasile-Vodă Lupu.
II. *N. Iorga*: Sfătuitorul bizantin al lui Mihai Viteazul: Mitropolitul Dionisie Rali Paleologul.
III. Documente *(comunicate de N. Iorga)*.
IV. Cronică.

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga, București, Str. Al. Depărățianu, 2.

Administrația: București, Tipografia „Cultura Neamului Românesc", Strada Lipscanii Noi, 12 (colț cu Domnița Anastasia).

Pentru cărțile despre care se fac recensii care le recomandă, se poate reținea, după dorință, anunciul pe copertă.

www.dacoromanica.ro

Anul al V-lea, N-rele 1-2. BUCUREȘTI. Ianuar-Februar 1919.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SEAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —
PUBLICATĂ de N IORGA CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

O CARTE DE JUDECATĂ A LUI VASILE-VODĂ LUPU[1]

I.

Boierii înșirați în acest document ni sînt toți cunoscuți: primii doi sînt dintre sfetnicii de samă a lui Vasile-Vodă. Toma Stolnicul e Toma Cantacuzino, înrudit prin alianță cu Voevodul, și care în toate Divanurile acestei Domnii are un loc de frunte[2]. Tot astfel și Lupul Prăjescul, pe care îl găsim, de alttel, și sub Moise Movilă[3]. Cei patru cari urmează, se află în timpul lui Vasile Lupu mai mult printre boierii «cari întregesc Divanul»; de și Cehan Vornicul și Gheorghe Roșca au fost, în 1633, rînduiți de Moise Movilă să prinză pe Vornicul Vasile Lupu, care fugia văzîndu-și uneltirile descoperite, totuși sînt pomeniți și în hrisoavele noului stăpîn[4]. Innainte însă, rolul lor a fost mai însemnat: Cehan e acela care-l «suduie foarte tare» pe Batiște Vevelli, cînd veneticul aduce țerii vestea temutei Domnii a lui Alexandru Iliaș, prietenul Grecilor[5]. Cît privește pe Gheorghe Arapul și pe Pătrașcu Boul, numele lor se întîmpină mai rar în uricele vremii[6]. Iurașcu Bașotă, prin Cantacuzinești s'ar apropia de neamul soției lui Vasile-Vodă; situația cîștigată supt

[1] V. n-l preced nt, pp. 149—51.

[2] Vel Sluger în 1637; Ghibănescu, *Divanurile domnești*, în „*Arhiva*", a. XXII, p. 15. V. și *Surete și Izvoade* III, p. 6 (doc. din 15 Februar 1638).

[3] In 1633; Ghibănescu, *ibid.*, XXVI, p. 228, supt Vasile Lupu de multe ori.

[4] *Ibid* V. și *Boierii Moldovei*, în „Uricarul", XVIII, p. 477 și 505. Pentru Cehan Vornicul, cf. Miron Costin, *Letopisețe*, I, pp. 292, 293, 298. Pentru Gheorghe Roșca, v. Ghibănescu, *o. c.*, XXVI, pp. 225, 228; XXVII, p. 46 și urm.

[5] Miron Costin, p. 292.

[6] Gheorghe Arapul: biv Clucer în 1638; Ghibănescu, *ibid.*, p. 46. Pătrașcul Boul e Vel Spătar in 1630, supt Alexandru-Vodă și în 1631, supt Moise Movilă (*ibid.*, XXVI, pp. 185-6).

www.dacoromanica.ro

alţi Domni şi-o menţine şi acum [1]. Ghianghia Logofătul e una din cele mai însemnate figuri de boieri ale acestei d'intâiu jumătăţi din veacul al XVII-lea, de la 1616, aproape fără întrerupere, a slujit pe toţi Domnii cari s'au urcat în Scaunul ţerii [2]. Vijeliile care i-au măturat stăpînii nu l-au putut clinti din loc. Supt Gaşpar Gratiani, era dus mereu cu «trebile ţerii la Curtea leşească»; dar, dacă alţii au plătit cu capul partea ce-o avuseră în nesocotitul războiu pornit de acest urmaş politic al lui Despot Heraclide, el, Ionaşcu Ghianghia a scăpat şi s'a strecurat în Divanul înlocuitorului.

De multe ori i-a fost aproape ceasul peirii: cînd Turcii tăiară, la Stambul, pe nefericitul Miron Barnovschi, era printre boierii închişi cari-şi aşteptau stîrşitul «cu zilele a mînă» [3]. Chiar Vasile Lupu, la suirea lui în Scaun, era să omoare pe «cînele acesta bătrîn»; dar îl iertă [4]. Şi astfel, scăpat din grele primejdii, bătrîn şi bolnav [5] iea parte la judecata pricinii lui Hasan Celebi.

Costin Postelnicul represintă aici un element de opoziţie. Acest boier, tatăl marelui cronicar [6], a ajuns în slujbă supt Radu Mihnea-Vodă. De atunci a fost, în mai multe rînduri, Pos elnic şi Hatman, iar în timpul marii răscoale stîrnite tot de Vornicul Lupu contra Grecilor lui Alexandru Iliaş, a căutat să mijlocească între boieri şi Vodă, şi a propus Domnului pribeag împăcarea, dar fără a izbuti [7]. Supt Moise Moghilă era la putere, iar, cînd, urzelile de la Ţarigrad i-au surpat stăpînirea, a trecut la Leşi cu Domnul mazilit [8]. Şi, de cînd domneşte Vasile-Vodă Lupu, numele lui nu se mai află în cinstitul Divan [9]. Retras, pe semne, la ţară, îşi aduna amintirile, care, prin iscusita pană a fiului său, erau să se prefacă în neperitoare pagini de letopiseţ.

---

[1] Biv Hatman in 1638 (*ibid.*, XXVII p. 46), pîrcălab de Roman, 1634 (*Uricarul*, XVIII, p. 489). Pentru legături de rudenie v. Ghibănescu, *o. c.*, XXVI, p. 232.

[2] *Ibid*, pp 100, 161 şi urm. Cf *Uricarul*, XVIII, pp. 452, 477.

[3] Miron Costin, *Let.*, I, p. 298.

[4] Iorga, *Noua Revistă Română*, I, p. 340, apud Ghibănescu, *o e.*, XXVI, p. 234.

[5] *Ibid.*, pp. 227-9.

[6] *Ibid.*, p. 227. Postelnic al doilea in 1626, Hatman în 1633.

[7] Miron Costin, I, p. 294.

[8] *Ibid.*, p. 301.

[9] Ghibănescu, *o. e.*, XXVI, XXVII, passim.

www.dacoromanica.ro

Pentru ce pricină se înşiră oare numele acestor oameni de samă ? Chestia e destul de încurcată, şi hotărîrea lui Vasile-Vodă resumă şi isprăveşte în acelaş timp un întreg şir de judecăţi. Dacă examinăm elementele procesului în amănuntele lor, găsim într'adevăr următoarele :

Inceputul şi temelia întregii pricini este împrumutul pe care Moise Movilă-Vodă îl cere Turcului Hasan-Celebì, «pentru treaba Domniei, şi apoi să-i plătească Domnia». Dar, Domnul avînd cu datornicii turci, «mare strînsoare şi silă» [1], s'a simţit nevoia unei «chizăşii», unei garantări de plată ; şi astfel nu e Vodă care primeşte de-a dreptul banii lui Celebì, ci boierii chizeşi, ale căror nume urmează : Cehan Vornicul, Gheorghe Arapul, Pătraşcu Boul, Gheorghe Roşca, Ghianghia, Iuraşco Başotă şi Costin Postelnicul. Cu un cuvînt, Divanul din 1633 [2], căci e probabil că împrumutul s'a făcut în a doua Domnie a lui Moise-Vodă, care ţine din Iulie 1633 la Aprilie 1634 ; altfel chestia n'ar ajunge, îndată, în Divanul lui Vasile Lupu, ci ar fi trebuit să treacă şi prin alte Domnii [3].

O parte din datorie s'a putut plăti, «iară şepte sute de lei n'au apucat să-i plătească, că s'au stricat Domnia lui Moiseiu-Vodă». Pentru aceşti bani, Hasan-Celebì, creditorul, «trage pîră» înnaintea noului stăpîn : întăiu că are «chizăşi», garanţi, şi apoi pentru că împrumutul era al Domniei. Cum o spune d. Iorga : «Fiecare Voevod scos din Scaun, fiecare mazil şi fugar, lăsa însă moştenire înlocuitorului datoria lui neplătită, căci era un principiu recunoscut de drept că datoriile erau ale Domniei, şi nu ale Domnului ; numai Turco-Grecii nu trebuiau să piardă nicio dată nimic [4]». Acest principiu se şi aplică în casul de faţă : se face «giudeţ», «ca să-i plătească chizaşii banii" ; după cum se vede presenţa garanţilor scuteşte Vistieria domnească de încurcătură. Nu însă şi pe Celebì ; grăbit fiind de-a pleca la Ţarigrad, cere o procură mai răpede. Dintre datornici nu erau

[1] Miron Costin, p. 299.

[2] Ghibănescu, *o. c.*, XXVI, p. 228.

[3] Intăia Domnie a lui Movilă e din April 1630 la Novembre 1631 (Iorga, *Geschchte des rum. Volkes*, II, p. 536), între aceasta şi a doua cîrmuire domnesc Alexandru Iliaş şi Miron Barnovschi, iar după a doua stăpînire a lui Moise-Vodă vine Vasile Lupu.

[4] *Gesch des rum. Volkes*, II, p. 80.

www.dacoromanica.ro

de față decît bătrînul Ghianghia și Iurașcu Bașotă ; spre a da o și mai puternică asigurare Turcului, fac un zapis «numai de la dînșii», dar cu restricția : «iară, cînd va fi la plată, să plătească cu toții». Celebì [1] are deci de toate, afară de bani ; nemulțămit de atîta tărăgăneală, «trage pîră de iznoavă». De astă dată însă, chizeșii, oameni prevăzători, s'au făcut nevăzuți ; nu era lucru de nimic atunci să scoți din pungă 700 de lei ! Și totuși trebuie scoși, căci altfel va fi bucluc la Țarigrad, și nu va fi lesne de a găsi pe cineva care să împrumute Domniei. La această grea nevoie, Vodă chiamă în ajutor pe boierii săi, «credincioșii săi boieri», Toma Cantacuzino Stolnicul și Lupul Prăjescul Clucerul, cari erau de față, și-i pune să plătească buclucașului Hasan-Celebì banii pe cari îi cerea de atîta vreme ; «și apoi să-și întoarcă de la ceilalți chizeași, ce se vor cădea părțile lor».

Oare cu aceasta s'a isprăvit ? Nu, căci tocmai aici începe încurcătura. Ghianghia și Iurașcu Bașotă dăduseră zapis că ieau asupra lor datoria ; ei nu se puteau deci împotrivi plății, dar cerură, și cu dreptate, să se tragă la răspundere și ceilalți chizeși, după cum fusese prevăzut și în zapisul lor. Ceilalți, însă, lipsiseră în mod prudent de la Curte în cursul acestor desbateri ; iar acum veniră dîrji la Divan, pîrînd și împotrivindu-se hotărît la plată. Numai Costin Postelnicul nu era de față.

Vodă, în înțelepciunea lui, văzu însă ce se ascundea după atîta îndrăzneală, și li făcu lege «să plătească cu toții acei bani, cari li sînt p cețile și iscălituri într'acel zapis», adăugind cu drept cuvînt «că nu iaste mai vinovat Ghianghia Logofătul și Iurașcu Bașotă decît dînșii» ; iar, ca să fie și mai grea de clintit domneasca lui judecată, sili pe boieri să mărturisească singuri punîndu-i în fața jurămîntului «pre sfînta Evanghelie».

Și, atunci, acești oameni ai unei vremi de sînge, de trădare și de viclenie, cari se furișaseră de atîtea ori, la adăpostul minciunii și înșelării, prin multe încercări, nu putură totuși minți în fața crucii. «Rămaseră d'innaintea legii» — cu alte cuvinte, pierdură procesul, și-și plătiră părțile.

---

[1] Celebì e probabil un agent turc. Cf. un zapis din 1663, în care se vorbește de 320 de taleri, luați cu împrumut de la „Ală-Celebì Balgiul (Iorga, *Studii și documente*, XVI, p. 141).

www.dacoromanica.ro

Iar Costin Postelnicul, care nici nu protestase, nici nu plătise, şi care pe de-asupra era şi rău văzut, urmă să-şi vază «ocinele şi viile» scoase la vînzare, «pînă să va plăti partea lui». O dovadă mai mult a valorii foarte mari a banilor în aceste vremuri, despre cari Miron Costin scria totuşi mai tîrziu, cu dorul adînc ce-l are pentru trecutul fericit, omul în zile de restrişte: «Că, de au fost cîndva vremi fericite acestor părţi de lume, atunce au fost. Plină ţara leşească, voiu zice, de aur, la care prea acele vremuri izvoria din Moldova, cu boi de negoţ, cu cai, cu miere, şi aducea din acea ţară tot aur şi argint. Putea-voiu zice că sărac nu se afla pre acele vremuri, — doar care nu-şi vra să aibă [1].» Ceia ce nu împiedeca vinderea «ocinelor şi viilor» pentru a şeptea parte din 700 de lei.

Documentul are deci o îndoită — am putea spune: o întreită — valoare: din punct de vedere juridic, istoric şi chiar economic. Odată ce ne-am lămurit asupra persoanelor ce ieau parte la acest act însemnat, ni rămîne să-l cercetăm ca hotărîre juridică şi ca expedient financiar. In orice hrisov se oglindesc grijile, nevoile şi gîndurile vremii; şi, ca pe o oglindă credincioasă a trecutului, îl vom supune unei atente cercetări.

D-l Tr. Ionaşcu a binevoit a ni da, în privinţa importanţei actului în materie de drept, notele care urmează.

II.

Statul (Domnia) contractează un împrumut dela particulari. In genere creditul Statului — posibilitatea de a contracta împrumuturi în condiţiuni favorabile — depinde de putinţa lui de plată şi de voinţa de a-şi îndeplini obligaţiunea, care se basează pe buna organisare a finanţelor şi mai ales pe sistemul de imposite (întru cît acestea servesc pentru amortisarea datoriei), cît şi pe onestitatea şi conştiinţa Guvernului. Statul este o vastă cooperaţiune socială, întemeiată pe monopolul puterii de constrîngere, şi ni presintă întreaga unitate naţională în nesfîrşitul şir de generaţii trecute şi viitoare, neputînd suferi nicio discontinuitate în existenţa lui juridică; = acesta contractează un împrumut; evident din punct de vedere juridic nu încape discuţie asupra valabili-

[1] Miron Costin, p. 310.

www.dacoromanica.ro

tăţii obligaţiunii sale, dat fiind că el constitue o personalitate juridică. Aşa încît, dacă o datorie contractată de o generaţie rămîne neacoperită, generaţiile viitoare vor fi ele obligate a acoperi acea datorie; pentru a putea contracta împrumutul, Statul trebuie să ofere oarecare garanţii, fie ele reale, fie personale.

In secolul al XIII-lea bancherii din oraşele-republice din Nordul Italiei avansară Statului capitaluri contra unei rente anuale, sau viagere. In Germania garanţiile constau în amanetarea veniturilor, în cesiunea de imobile. Deci creditul, deşi public, avea caracter privat. Această formă nedesvoltată a creditului public exista în Anglia şi Olanda, şi cu atît mai mult la Romîni, supt o formă şi mai primitivă, căci datoriile publice — după cum arată documentul ce-l studiem — erau garantate prin cauţiuni (fidejusorii), garanţie personală.

Raţiunea contractului de garanţie e protejarea creditorului contra insolvabilităţii (cînd pasivul întrece activul) debitorului, fie că siguranţa resultă din obligaţiunea unei alte persoane, care se obligă către creditor a plăti în locul debitorului principal, fie că ea resultă din bunurile debitorului, afectate în masă sau isolat, tocmai pentru această siguranţă. In primul cas, avem garanţie personală, în al doilea cas, reală, care operează *erga omnes*. De altfel, încă din timpul Romanilor începuse această preferinţă: «Plus est cautionis in re quam in persona», care se manifestă şi în vechea Franţă: «mieux vaut gaige en arche (coffre) que pleige (caution) en place» [1]. Deci vedem că forma datoriei publice în timpul lui Vasile Lupu era cu totul rudimentară, întru cît ea se întemeia pe siguranţe personale (cauţiunea, fidejusiunea).

Caracterele fidejusiunii. — Fidejusiunea e un contract prin care, fiind dat un creditor şi un debitor, o terţă persoană, care capătă denumirea de fidejusor, se angajează faţă de creditor să îndeplinescă obligaţiunea, dacă debitorul principal n'o satisface el însuşi. Fidejusiunea e un contract unilateral, în sensul că numai fidejusorul e obligat către creditor, care nu-i dă nimic în schimb; e un contract accesoriu, întru cît nu are raţiune decît prin existenţa unei obligaţiuni principale; nu poate avea alt obiect, sau mai întins, decît cel al obligaţiunii principale, şi nu poate fi făcut în condiţiuni mai oneroase.

[1] A. Loysel, *Institutes coutumières*, Paris. 1845, No. 487.

www.dacoromanica.ro

Ceia ce ne interesează în documentul ce-l studiem, e soluțiunea ce o dă raporturilor dintre creditor și fidejusori, pe de o parte, și, pe de altă parte, soluțiunea raportului dintre fidejusori.

In ce privește raportul dintre fidejusori și debitorul principal, documentul il trece sub tăcere, rămînînd a ni explica această tăcere.

1. *Raporturile fidejusorului cu creditorul.* — Caracterul pur și simplu al o' ligațiunii fidejusorului e că poate fi urmărit de creditor înnaintea debitorului principal. Insă, cum această situațiune ar fi excesiv de grea, legiuitorul de timpuriu a căutat să o atenueze, acordîndu-i beneficiul discuțiunii, care consistă în aceia că fidejusorul poate cere ca creditorul să se adreseze debitorului principal pentru a-l discuta : vinde bunurile, pînă la maximum de desinteresare a creditorului. Dar din cartea de judecată a lui Vasile Lupu resultă lipsa acestui beneficiu de discuțiune, în legislație, și cu atît mai mult în jurisprudența acelor timpuri. Exact situația în care se găsia fidejusorul în formele cauțiunii romane : *sponsio* și *fidepromissio*.

In cas cînd sînt mai mulți fidejusori, obligațiunea lor e solidară. Totuși cu timpul s'a acordat beneficiul divisiunii, adecă datoria se divide între codebitorii accesori (fidejusori). Acest beneficiu este clar soluționat în documentul ce studiem și plastic expus : «Să plătească cu toții acei bani, cari li sînt pecețile și iscăliturile în acel zapis». Acest beneficiu operează pentru fidejusorii cari au garantat pe același debitor, și pentru aceiași datorie. Datoria trebuie împărțită între toți fidejusorii solvabili în ziua urmăririi [1].

1. *Raporturile între obligații accesorii (fidejusori).* — Cînd există mai mulți fidejusori, atunci cel care plătește are un recurs contra celorlalți, fiecare din ei putînd fi urmărit pentru porțiunea sa, întru cît aici iarăși operează divisiunea. Acest recurs se explică prin mecanismul subrogațiunii legale.

Aceste raporturi între coobligați formează obiectul principal al cărții de judecată a lui Vasile Lupu, care acordă acest recurs, subrogînd pe fidejusorul ce a plătit în drepturile creditorului [1]; soluție juridică destul de înnaintată.

[1] Aceasta resultă din ultima frasă a documentului : „iar pentru partea lui Costin Postelnicul, să aibă a-i vende de ale lui, veri ocine, veri vii, veri ce vor găsi, pînă se va plăti partea lui".

www.dacoromanica.ro

3. *Raporturile dintre fidejusori și debitorul principal.* — Fidejusorul, angajîndu-se pentru un altul, trebuie să aibă necesarmente un recurs, fie o acțiune personală *(actio mandati* sau *actio negotiorum gestorum)*, fie prin subrogațiune legală.

Totuși documentul nu spune nimic în ce privește felul cum vor fi desinteresați fidejusorii, pe cari acelaşi document îi obligă să plătească datoria, fiecare pentru partea sa (beneficiul divisiunii), dar cărora acelaşi document nu li permite să ceară, ca debitorul principal (Domnia, Statul) să fie obligat a-și executa contractul. Din tot complexul documentului resultă principiul: *Fidejusorii codebitori solidari în raporturile lor cu debitorul principal, rămînînd ca pentru raportul ei să se aplice mecanismul subrogațiunii legale sau recursul prin o acțiune personală, iar pentru raportul dintre fidejusori și creditor să se aplice principiul divisiunii — care exclude solidaritatea —, dar beneficiul discuțiunii nu (ceia ce implică solidaritatea); așa că acest din urmă raport e quasi-solidar, în sensul că fidejusorii vor putea fi urmăriți înnaintea debitorului principal, însă numai pentru partea sa fiecare, si nu in solidum.*

Odată această conclusie fixată, să vedem care pot fi causele care au determinat pe juriștii timpului să considere raportul dintre fidejusori liberatorie chiar față de aceștia, cînd debitorul este însuși Statul. In istoria datoriei publice [1] a evului mediu, găsim ca principiu al creditului public creditul personal al principelui, așa că nu se avea în vedere starea financiară a Statului la acordare de credit, ci persoana principelui, și acest fapt se explică de altfel prin viața de Stat puțin desvoltată de pe acel timp. Nu Statul se credita, ci principele, și anume cu atît mai ușor, cu cît el se bucura de încredere personală. Și atunci, dacă punem în legătură această mentalitate a timpului cu documentul lui Vasile Lupu — care nu soluționează raportul dintre fidejusori, pe cari-i obligă să plătească datoria, și debitorul principal (Domnia și în special Moise-Vodă), deci consideră acest raport ca solidar, neadmițînd mecanismul subrogațiunii legale, pentru că fidejusorii să poată urmări pe debitorul principal —, atunci ni putem explica rigiditatea acestui principiu nejuridic, tocmai prin această menta-

[1] G. Kohn, *System der Finanzwirtschaft*, p. 670, precum și E. Bachini, *Principii del credito privato e publico*, și E. Baumstark, *Über Staatskredit, Staatsschulden und Staatspapiere.*

www.dacoromanica.ro

litate, care consideră datoria publică ca datorie personală, şi în speţa noastră ca datorie a lui Moise-Vodă [1]. Intru cît Moise-Vodă nu mai este pe tron, Vasile Lupu, în hotărîrea ce o dă, nu se consideră nici el, şi nici Domnia — Statul — ca personalitate distinctă — obligat a plăti datoria contractată de predecesorul său în numele Domniei, tocmai fiindcă e considerată acea datorie ca personală lui Moise-Vodă, care, nefiind faţă, trece obligaţiunea fidejusorilor săi, condamnaţi prin hotărîre să plătească, fără a avea vre-un recurs în contra Domniei, debitorul principal, pentru a fi despăgubiţi.

Ca încheiere vom spune: în timpul lui Vasile Lupu, creditul public se basă pe siguranţe personale — fidejusiune —, iar situaţia fidejusorilor varia după raportul juridic:

a) Pentru raportul juridic dintre fidejusori se aplică beneficiul divisiunii şi mecanismul subrogaţiunii legale.

b) Pentru raportul dintre fidejusori şi creditor, se aplică numai beneficiul divisiunii, cel al discuţiunii fiind inadmis, din causă că datoria e considerată ca personală Domnitorului.

Pentru raportul dintre fidejusori şi debitorul principal nicio reglementare, întru cît datoria fiind considerată ca personală, nu era nicio necesitate juridică, căci în acest cas se aplică dreptul comun: lipsind debitorul principal (Moise-Vodă), fidejusorii sînt obligaţi a plăti fiecare partea sa.

---

[1] Totuşi acest lucru, care apare atît de clar în documentul ce studiem, nu exclude ca datoria să fie considerată în fapt ca a Domniei, dat fiind raportul de putere ce exista între Turci şi Romîni. Ceia ce înseamnă că, dacă datoria era considerată ca a Domniei, apoi această considerare era limitată numai în sfera raporturilor internaţionale — despre care se poate vorbi într'o măsură oarecare chiar în raporturile de la Stat suzeran la Stat vasal —, şi asta mulţumită raportului real de putere ce exista între State; însă, în ce priveşte soluţionarea diferitelor raporturi, pe care le comporta fidejusiunea, — raporturi esenţialmente de drept privat (care scapă influenţei Statului suzeran) — datoria ca principiu juridic era considerată ca personală Domnitorului: aceasta — o repet — în sfera dreptului privat. De altfel cred că acesta e şi sensul frasei d-lui N. Iorga: „Fiecare Voevod scos din Scaun, fiecare mazil şi fugar lăsa moştenire înlocuitorului datoria neplătită, căci era un principiu recunoscut că datoriile erau ale Domniei şi nu alte Domnului; *Turco-Grecii nu trebuiau să piardă niciodată nimic*" (*Gesch. des rum. Volkes*, II, p. 80).

www.dacoromanica.ro

III.

Aceasta întru cît priveşte starea de drept. Trecem acum la starea de fapt, căci această carte de judecată a unei chestiuni financiare dă prilej la interesante constatări.

In aceste vremuri grele ale haraciului, ale tributului pe care ceauşii poruncitori îl cereau în fiecare an fără întîrziere, Voevozii aveau mereu nevoie de o Vistierie plină.

Numiţi sau îngăduiţi de Poartă, vremelnica lor stăpînire trebuia cumpărată şi mereu statornicită cu grele sume de bani; dar haraciul singur era o povară istovitoare: Constantin Mavrocordat se vede păgubaş cu 100.000 de lei — o avere întreagă — fiindcă Turcii i-au socotit plata a trei haraciuri drept unul şi jumătate[1].

Dar peşcheşurile, darurile către nenumăraţii dregători, de la Vizir la Balgi-başa! «Cumplita şi nesăţioasa lăcomie a păgînilor», de care într'una vorbesc letopiseţele, silia pe Domn să împrumute mereu de la cămătarii Ţarigradului, după cum Moise-Vodă împrumută de la Hasan-Celebi; la fiecare schimbare de Domnie, Scaunul ţerii ajunsese să fie scos la mezat. Şi, cu cît se schimbau mai iute, cu cît se «înnoiau» mai răpede Domnii, cu atîta pacostea era mai mare. «Iară dintru acea mazilie d'intăiu a Ducăi-Vodă», scrie Miron Costin, «s'au tîmplat trei înnoituri de Domnii: una, la Beligrad, a Dabijii-Vodă; după care neplinind anul, au murit Dabija-Vodă; altă Domnie, tot într'acel an, Domnia d'intăiu a Ducăi-Vodă; a treia Domnie, a lui Ilieş-Vodă, cu mare risipă». Deci trei Domnii, cîte 500 sau 600 de pungi la înnoituri tot într'un an, cum au putut fi bine[2]?

Cu trecerea vremii, cerinţele stăpînilor tot mai lacomi se făcuseră mai mari: o scurtă privire asupra creşterii tributului lămureşte aceasta deplin. In Moldova, supt Petru Rareş, se plătesc 10.000 de ducaţi în 1532, 12.000 în 1541. La 1561, supt Despot, se cer 30.000, iar în timpul nefericitului Petru Şchiopul haraciul trece chiar de această sumă.

---

[1] N. Iorga, *Studii şi documente*, VI, pp. 585-6.

[2] *Letetopiseţe* I, p. 312. Cf. *Letopiseţul Ţerii Moldovii*, ed. Giurescu, pp. 56-7. Faptul are loc între Septembre 1665 şi Maiu 1666.

www.dacoromanica.ro

In Țara-Românească rămîne în de obște cam de 60.000 de ducați, dar orice prilej e bine venit pentru a-l spori.

La 1568, trecerea unor locuitori de peste Dunăre în Muntenia e un pretext pentru mărirea haraciului: sporului populației îi corespunde și un spor al birului, cu 400.000 de aspri [1].

Și obiceiul trimeterii banilor la Constantinopole se schimbă. Drumurile Balcanului sînt așa de nesigure: e prea lesne a aduna o ceată de hoți, care să pîndească trecerea caraulelor haraciului, și să readucă pe furiș în țară bogăția ce ieșise fățiș prin altă parte.

Une ori păzitorii nu erau de bună credință; prea mare era ispita atîtor pungi încredințate lacomilor mîni. Astfel Mircea-Vodă Ciobanul are multe supărări și scrie pîrgarilor Sibiiului că a aflat în zidurile lor pe un vrăjmaș, Radul al lui Tudor, care i-a adus mult năcaz: «Drept aceia dau de știre domniilor voastre, cînd a fost Mare-Logofăt, Domnia Mea i-am dat în mînile lui aspri gata 150.000, ca să-i depună la Ocnă, să scot haraciul domnului nostru, cinstitului Impărat. Dar el a fost fugit peste munți cu acei aspri. Drept aceia rog pe domnia voastră să-mi țineți lege dreaptă, și să-mi plătească asprii, sau să prindeți pe vrăjmaș, căci asprii sînt din haraciul domnului nostru cinstitul Impărat [2].»

Nu e deci mirare că mai tărziu, cînd războaiele cu creștinii făcură mai poruncitoare nevoia de bani, Poarta se hotărî să scurteze drumul primejdios și să culeagă birul chiar la marginea țerii. In ce privește Moldova, se știe că «birul țerii era legat la Tighinea și la Cetatea-Albă [3]».

Lucrurile mergeau pănă acolo, încît «veniau ienicerii la bir», «și pănă cu hangerele săriau la boieri». Numai Radu Mihnea, al cărui credit la Impărăție pare a fi fost fără margeni, «care n'au mai avut nici mai înnainte de dînsul», «nici pre urmă alt Domn», izbuti să reiea vechea datină a trimiterii banilor la Țarigrad. Era însă numai o excepție, și Voevozii cari urmară, mai puțin norocoși, și cu mai mică vază, fură nevoiți să «lege» birul iar la cetățile de graniță.

---

[1] Iorga, *Gesch. des rum. Volkes*, II, pp. 77 8

[2] 12 Decembre (fără veleat), ca 1550 sau 1558; St. Nicolaescu, *Doc. Slavo-Romîne*, pp. 78-9.

[3] Miron Costin, I, p. 287.

www.dacoromanica.ro

Nu e deci de mirare că, în faţa acestor grozave nevoi, unii Voevozi, mai slabi sau mai miloşi, nu voiau să ducă asupra ţerii năpasta unor noi cheltuieli, şi preferau rătăcirea pe drumurile amare ale pribegiei, unei astfel de răspunderi. Aşa făcu Petru Şchiopul, cel blînd «ca matca fă ă ac»: cînd Turcii, «pre obiceiul lor neastîmpărat de lăcomie», îi cerură mai mult decît tributul îndătinat, el nu voi să ieie asupră-şi «blestemul ţerii», şi porni în bejenie spre depărtata ţară nemţească [1]. Tot astfel îşi isprăvi harnica domnie şi Miron Barnovschi: pentru patruzeci de pungi de bani ce i-au cerut «Vizirul», el plecă la Leşi, «ferind ţara de obiceiu», de şi boierii îi cereau să rămîie, fie chiar şi cu dările noi. «Deci», scrie cronicarul, «se cunoaşte că aceşti Domni au fost maice drepte ţerii, iară nu maştehe, cînd, pentru obiceiu să nu se facă în zilele lor cu greul ţerii, Domniile şi-au lăsat, şi asuprelile ţerii n'au primit să fie de la dînşii [2].» Decît totdeauna se găsia unul mai lacom de putere, care primia stăpînirea şi cu preţul acesta.

Alţii, mai îndîrjiţi sau mai puternici, se împotriviau făţiş, răsculîndu-se. Să nu se uite cuvintele cu care Ion-Vodă cel Cumplit a ridicat tot norodul Moldovei împotriva asupririi: «Şi-au strîns ţara; către care cu multe cuvinte blînde se ruga... şi li arăta nesaţul Turcilor şi lăcomia lor.., zicînd că Turcii toate schimbările le fac pentru mîzdă (mită), de-i îngreuiază ca să-i sărăcească şi să-i slăbească; şi li arăta cum poate de lesne să depărteze mîna Turcului de dînşii, de vor vrea şi ei.. Iară despre sine să nu-l ţie ca pre un vrăjmaş, ci ca un prieten şi părinte; iară, de au făcut ceva înnalt-giosul, tot pentru Turci au făcut, să li între în voie, şi să-i împle, şi nu i-au putut sătura; deci, pre cît l-au cunoscut cu rău, să-l cunoască mai mult în folosul lor [3].»

Era o stare de lucruri foarte apăsătoare, care ridica la glasul Voevodului răzvrătit poporul împotriva nenumăratelor oşti ale semilunii. Dar nu toţi aveau îndrăzneala şi vitejia să înnalţe steagul răsbunător al răscoalei. Cei mai mulţi, de voie sau de nevoie, păziau legile stăpînilor şi se siliau să deie tot ce li se cerea.

---

[1] Ureche, p. 238.
[2] Miron Costin, *ibid.*, p. 290.
[3] Ureche, p. 225.

www.dacoromanica.ro

Dar chiar acei Voevozi cari se răsculau împotriva asuprelii, a stoarcerii bogăţiilor ţerii, chiar şi acei cari îşi puneau nădejdea în ajutorul creştinilor, nu scăpau de greaua sarcină a plăţii. Erau oşti care trebuiau înarmate, duse la luptă, lefegii străini de plătit în fiecare lună. Tragice sînt socotelile Vistieriei lui Mihai Viteazul; oameni are ţara destui, dar pentru armele noi şi oştenii încercaţi trebuie mereu bani, bani gata. Desnădăjduit scrie Radu Vodă Şerban cinstitului Impărat de la Viena : «Şi să ni trimeţi îndurător vre-o sumă de bani chiar acuma, pentru ca oştenii noştri cari sînt încă în ţară, să nu fie siliţi a pleca de prea multă neplată, cu paguba cea mare a acestei ţeri nenorocite» [1].

Chiar şi mazilii, cari, din cuiburile lor de pribegi, cereau ajutorul vecinilor spre a se întoarce, nu scăpau de greutatea cheltuielii. E doar însuşi Moise Movilă acela care făgăduieşte lui Stanislav Koniecpolski, castelanul Cracoviei, o mie de galbeni, o sută de boi şi treisprezece butoaie de vin pe an, de-l va ajuta să se întoarcă în Scaunul ţerii [2].

Supuşi sau răzvrătiţi, plecaţi în faţa Porţii sau pribegi prin ţeri creştine, nevoia de bani îi urmăria pe toţi de o potrivă. «Şi avuţia ta niciodată să nu lipsească de lîngă tine», scria Neagoe-Vodă Basarab [3]. Dar, pentru aşa mari nevoi, averea personală a Domnului nu ajungea nici pe departe.

Trebuiau deci alte mijloace ca să iasă din «strînsoare», ca Vistieria să poată face faţă greutăţilor de tot felul.

Erau, firește, dările, care se puteau spori : s'a întrebuinţat des acest sistem — cel mai simplu, pare-se. Printre multele casuri cunoscute, mai caracteristice sînt cumplitele dabile din vremea lui Aron-Vodă, în Moldova. «Fiind om fără suflet», scrie Vornicul Ureche, «căci umbla şi alţii pentru Domnia ţerii, el pre toţi i-au umplut cu bani, luînd bani cu camătă de la Turci... Mai apoi, văzînd că de datornici nu se va putea plăti, au izvodit să iea de

[1] Scrisoare din 14 Sept. 1602, în Hurmuzaki, *Doc.*, IV, p. 319. Cf. Iorga, *Scrisori Domneşti*, p. 132. Pentru *Mihai Viteazul*, v. Giurescu, *Legătura lui Mihai Viteazul*, şi Xenopol, *Istoria lui Mihai Viteazul*, passim.

[2] Hurmuzaki, *Doc.*, *Supl.* II, vol. II, p. 611. Scrisoare din 30 Sept. 1634.

[3] *Învăţături*, ed. N. Iorga, p. 221.

www.dacoromanica.ro

tot omul, cîți și sînt în toată țara, cîte un bou; și au trimis în toată țara Turci de strîngeau și luau a cui aflau în sat» [1].

Tot astfel, în Muntenia, și ușuratecul Petru Cercel, care găsise că făgăduirea unui dar de 200.000 de ducați Vizirului era «adevăratul leac pentru îndestularea poftei nesățioase a acestui bolnav» [2]. Urmările nu întîrzie. Abia a ajuns în Scaunul Țerii Românești, și cronica înseamnă cu amărăciune: «Au pus birul (Curții) foarte mare, și au scos în țară goștină de oi» [3]. Într'un letopiseț moldovenesc din veacul al XVIII-lea, găsit mai de curînd, este și un fel de pomelnic al Voevozilor Moldovei, cu însemnarea scurtă a dărilor puse de fiecare; de la Ștefan Lăcustă, nevrednicul urmaș a lui Petru Rareș, și de la care povara stăpînirii turcești apasă asupra țerii, numele Domnilor e însoțit de formule în felul acestora: «tare au îngreuiat țara cu dăjdiile»; «s'au stors țara cu dăjdiile» sau «a împresurat țara cu dările» [4].

E vădit că birul Porții, aducînd în fiecare an nevoia de bani gata, de numerar, făcea din chestiunea finanțelor Statului cea mai încurcată problemă. Și banii se găsiau așa rar în acele vremuri de restriște, de încălcări și prădăciuni, în nesiguranța obștească a zilei de mîne: sate întregi treceau în iobăgie, se vindeau vre-unui boier puternic, care binevoia cu acest preț să deie Vistieriei paralele pe care sătenii n'aveau de unde să le găsească; și astfel din rodul sărac al unei munci chinuite și silnice, prin stoarcerea fără capăt a puterilor ei, țara plătia «înnoiturile», schimbările de Domni: resultatul cel mai sigur al urzelilor țesute cu atîta iscusință la Constantinopole. Schimbarea Domnilor, bucuria nebunilor.

Și haraciul trebuia plătit, în pungi numeroase de galbeni.

In asemenea împrejurări, era firesc ca Statul să facă apel la acei ce singuri puteau avea argintul sau aurul sclipitor, cu care se «ungea osia» celor puternici, cum spune vorba bătrînească. Dar acești bani, mult rîvniți, nu-i căpătau decît cei cari aveau

---

[1] Ureche, *ibid.*, p. 239.

[2] Raportul lui de Germigny către regele Henric al III-lea, din 26 Sept. 1579, în Hurmuzaki, *Doc., Supl.* I, 1, p. 48.

[3] Const. Căpitanul Filipescu, *Istoriile Domnilor Țerii-Românești*, ed. N. Iorga, p. 78.

[4] *Compilații a diacului Ștefan Țicău*, din 1735, în Ghibănescu, *T. Codrescu*, I., pp. 903-.

www.dacoromanica.ro

legături de negoț peste hotare, cu Ardealul, cu Leșii sau cu Țarigradul —, negustori, cămătari sau chiar și boieri, ale căror întreprinderi comerciale ni sînt cunoscute, în ambele principate, din vremurile cele mai vechi [1].

Cadrul restrîns al acestei lucrări nu ni îngăduie să ne întindem mult asupra chestiuni ; totuși nu se poate trece cu vederea un document care aruncă o vie lumină asupra stării economice din trecut. E manifestul din 8 Novembre 1716 al generalului austriac Stainville contra lui Nicolae-Vodă Mavrocordat, în momentul cînd trupele imperiale, în războiu cu Turcii, treceau granița Olteniei. Vodă rămăsese credincios Porții și închisese trecătorile din spre Ardeal, ceia ce făcu pe comandantul cătanelor împărătești să-și exprime supărarea în două pagini, scrise în nemțeasca stricată a vremii, amestec de latinisme și franțuzisme. Iată partea mai de seamă a acestei proclamații :

«Din pricina acestor trecători acum închise, are de suferit mai mult Valahia, de oare ce prisosul de ale mîncării și alte mărfuri, prin a căror vindere se aduceau mai înnainte din Ardeal considerabile sume, a trebuit să rămîie, de nevoie, neschimbat în bani ; și, cu toate că lipsa de numerar a sporit simțitor de atunci din această causă, totuși zisul Hospodar, fără să ție samă de nimic, a pus în țară mai multe biruri decît îi îngăduiau averile și puterile supușilor săi ; și astfel, după ce țeranul de rînd a fost cu totul stors, după cum s'ar zice : chiar pînă la sînge, s'a legat de boierime, și chiar de mănăstiri, încît prin cruda lui purtare (crudele Conduite) dări nesuferite și jafuri (Extorsionen) fără pildă, i-a îndîrjit peste orice măsură ; iar, firește, din această pricină, poporul apăsat neomenește, în loc să fi fost ridicat și menținut într'o stare mai bună, măcar pentru împăcarea conștiinții, a fost împins la hotărîri extreme (zu extremen Resolutionen), și totul s'ar putea isprăvi prin desnădejde (Desperation) [2].»

---

[1] Cf. Bogdan, *Relețiile Țerii-Românești cu Brașovul și Ungaria*, pp. 291, 295 etc.; Iorga, *Ist. Comerțului*, I, p. 155 și Nistor, *Handelsbeziehungen der Moldau* p. 75.

[2] Giurescu, *Material pentru Istoria Olteniei supt Austriaci*, I. p. 51.

E de prisos să insistăm asupra părții politice a manifestului ; se poate însă vedea că ideia de a se folosi de nenorociri lăuntrice și de nemulțu mirile noastre, pentru intervenție, ocupație și anexare e veche. Intre manifestul lui Stainville din 1716 și părerile d-lui A. *von* Onciul din 1916, de

www.dacoromanica.ro

Din scrisul greoiu al generalului reiese însă destul de bine însemnătatea negoțului cu Ardealul-Mitteleuropa de atunci — pentru neîncetata nevoie de bani gata, de numerar, a Țerii-Românești. Legăturile boierimii cu pîrgarii Sîbiului și Brașovului sînt cunoscute în de-ajuns spre a nu mai avea nevoie de a fi amintite, de asemenea și acele ale boierimii moldovene cu Bistrița și Liov.

Pe această cale: a exportului, de vite și produse naturale, a importului de bani ni se lămurește îngrămădirea în mîinile boierilor a unor averi bănești din ce în ce mai mari. Era deci firesc ca Statul să caute tot la ei și ajutorul bănesc de care avea nevoie.

In casul care ne interesează aici mai de aproape, Moise-Vodă cere Divanului său numai garantarea unui împrumut; sînt însă alți Domni cari cer credincioșilor sfetnici, nu numai un zapis de «chizeșie», dar chiar banii de cari Visteria golită are nevoie. Interesantă e scrisoarea aceasta a lui Ștefan-Vodă Petriceicu către Gheorghe Catargiu Vornicul, cîteva luni după ce apucase Domnia, în zilele tulburi ale războiului între Leși și Turci: «Alta, pentru ciale patru pungi ce vor să se trimită cu Balgi-Başea, de nu veți hi putut afla undeva niscareva bani cu datorie, am lăsat în casă ciale patru pungi ce ne-ai adus dumniata, iarăși luați cu datorie; deci să-i iai, să-i dai aciia bani, și, apoi, cît va veni din bir la Visterie, bani, să-i și iai dumneta să-i pui la loc» [1].

In același răvaș se vorbește de greutatea strîngerii birului, de plata seimenilor, cari cer prea mult. E vădit lucru: cînd dările n'o scot la capăt, se recurge la dregătorii Măriei Sale. Tot de aceasta, se vorbește și în zapisul pe care boierii Moldovei, «mari și mici», îl dau lui Iordachi Ruset biv Vel Vornic, în Domnia d'intăiu a lui Nicolae Alexandru Voevod (Mavrocordat), la 15 Iulie 1714. Ei mărturisesc că au dat 10.000 de lei, fără «împrumute ce-au dat dumnealui, ca și alți boiari, în două rînduri, la Visteriia; că și aceli 900 (*sic*) lei iarăși s'au dat în Visteriia țărăi, de s'au dat bir și în bairamlîc». Se certifică: «este datoria noastră și a țării», și se isprăvește cu următoarea hotărîre: «Pentru care

pildă (v. revista *Inner-Österreich*, pe 1917) este o strînsă legătură și o continuitate vrednică de luare aminte.

[1] Scrisoare din 23 Novembre 1672, în Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, IX, p. 167.

www.dacoromanica.ro

lucru ne-am apucat ca să i să plătească dumisale aceste 10.000 lei pe'ncetul din țară, ca să nu fie stînsă casa dumisale» [1].

Nu numai boierii ajung datornici, dar chiar și mănăstirile îmbogățite de daniile generațiilor evlavioase. Astfel printre documentele mănăstirii Argeș este un hrisov din 20 Martie 1553, în care se spune lămurit: «Apoi Doamna Despina a fost datoare 20.000 aspri mai sus zisei dumnezeiești mănăstiri, și a dat mai sus zișii Țigani de buna ei voie, ca să-i fie ocină și ohabă pentru acea datorie» [2]. Tot așa în Moldova mănăstirea Pobrata primește două sate, Ilinița și Dracevița, de la Iancu-Vodă Sasul, iar călugării dau 100 de ducați, «cu cari am fost datori acelor Turci» [3]. Iar într'un act din 1649 a lui Vasile Lupu, în privința satului Podoleni al mănăstirii Tazlău, se pomenește de «Pătru-Vodă cel de apoi (Șchiopul), cînd au fost episcop Agafton, de postrig de Rîșga, și au dat cel părinte atuncea 30.000 de aspri la Pătru-Vodă, de i-au dat în treaba Țării» [4].

Rămîne însă de văzut în ce chip știa Domnia să-și plătească datoriile; dacă ar fi să ne luăm numai după «giudețul» lui Vasile-Vodă, am putea avea în această privință foarte mari îndoieli. Într'adevăr, faimosul zapis de chizășie silește pe boieri să plătească, dar nu și pe Domn să li întoarcă datoria. Adevăratul datornic pare a se desinteresa cu totul, lăsînd toată răspunderea să cadă pe garanți. E de sigur vorba de un cas special: să nu uităm că datoria nu se făcuse de Vasile Lupu, ci că era o neplăcută moștenire de la Voevodul mazil. Dacă ne mai gîndim că cea mai mare parte din boierii răspunzători erau dușmanii noii stăpîniri, înțelegem îndată că zapisul a fost pricina binevenită ca Statul să nu plătească nimic și boierii singuri să se atinși; și se vede că prevăzătorii sfetnici bănuiau o astfel de lovitură cînd încercaseră să se lepede de orice îndatorire.

In de obște însă, lucrurile nu par a se fi petrecut în acest chip, și Domnul căuta să răsplătească slujba ce i se făcuse. Petriceicu-Vodă, în scrisoarea lui, dă voie Vornicului să-și oprească «cît va vini din bir». Dar lipsa de numerar împiedecă mai întotdeauna înnapoierea banilor: trebuiau înlocuiți prin altceva. Și un șir

1. Iorga, *Studii și Documente*, VI, pp. 417–8.
2. St. Nicolescu, *Doc. Slavo-Române*, p. 266.
3. Doc. din 22 August 1582 în Iorga, *Studii și Doc.*, V, p. 395
4. Iorga, *ibid.*, IX, p. 75.

www.dacoromanica.ro

întreg de acte ni dovedește că se găsise această compensație.

In definitiv, casul nu se deosebia mult de acel, mai obișnuit, al împrumuturilor între particulari. Debitorul care nu putea plăti în bani, își punea amanet moșia, pământul, sau îl ceda de-a binelea. Atunci mai toți aveau pământ; moșia era forma normală a averii: spre deosebire de vremile noastre, în care tocmai valoarea numerarului e mai mică. Era deci firesc ca pământul să fie și mijlocul normal de plată: avem chiar din timpul lui Vasile Lupu un text de lege în privința «celor ce vor lua ocine pentru datorii», în care se specifică: de vreme ce se va arăta «c'au mîncat roadă dentr'acia ocină mai mult de șiapte ani, atuncea ca să socotească giudețul tot vinitul, ce va fi fost dentr'acia ocină, deci giumătate den tot să numere și să facă să fie capete, să se iușureadze den datorie» [1].

De multe ori însă amanetul ajungea stăpînire deplină, după cum resultă din multe zapise [2], și după cum s'ar putea deduce și din alt cas vestit (din domeniul relațiilor internaționale): acela al Pocuției lui Alexandru-cel-Bun. Pe temeiul acestui drept au pornit atîtea expediții peste granițele Țerii Leșești, de la Ștefan-cel-Mare la năvălirea ce duse oștile semețe ale lui Petru Rareș spre înfrîngerea de la Obertyn; căci la obîrșia stăpînirii moldovenești în aceste ținuturi era împrumutul de 1000 de «ianuini» de argint dați de Alexandru-Vodă Craiului leșesc.

Tot astfel se potrivește deplin cu cele arătate mai sus următorul hrisov a lui Petru Șchiopul, dat la 20 August 1588: „...și am miluit Domnia Mea cu acele sate iarăși pe al nostru credincios și cinstit boiarin, jupîn Andrei Ghetman și pârcălab Sucevei, pentru a lui slujbă ce a slujit Domniei Mele și țării Domniei Mele..., *pentru că a dat Domniei Mele și 55.000 de aspri în treaba și în sarcina Domniei Mele*» [3].

Innainte de toate să observăm formula întrebuințată în acest

[1] „Carte romînească de învățătură", în *Legi vechi românești*, ed. Longinescu și Patrognet, I, p. 5, par. 16

[2] V. de pildă cel din 1 Sept. 1701, prin care „Alexandru ce au fost Postelnic-Mare în țara Moldovii" cedează Băloșeștii pentru datorii (Iorga, *Stud. și Doc.*, VI p. 149). Cf., în Muntenia, moșia Cornet cedată la 1625, pentru o datorie de „6 galbeni și 4 costande" (Iorga, *o. c.*, XIV, p 287), etc. Cf. *o. c.* V, p. 9.

[3] Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, IX, p. 53.

www.dacoromanica.ro

act: e o danie, o «miluire». De aceia se şi scriu cuvintele obişnuite în astfel de casuri, pe care le găsim în zeci de documente din vremea veche, mai cu samă în acelea ale lui Ştefan-cel-Mare [1].

E şi vechea formulă: «pentru a lui dreaptă şi credincioasă slujbă.. am miluit Domnia Mea», actul de bunăvoinţă al Domnului pentru supusul care l-a slujit cu credinţă. Cîte odată se arăta anume şi telul slujbei, o vitejie făcută în vre-o luptă cu Tatarii, o apărare a Domnu'ui în primejdie. Este şi un cas curios în actul prin care Ieremia Movilă dă lui Cărăiman Mare-Păharnic trei sate, Vulpăşeşti, Molovata şi Ţăpeni, numai pentru că «ni-a slujit nouă la cinstita Poartă şi ni-a scos nouă de la cinstitul împărat 40.000 ughi gaibeni, şi i-au trimis nouă cinstitul Impărat să ni fie într'ajutor, cînd s'au rădicat acel lotru de Mihal Voevod cu Unguri şi cu multe limbi asupra Domniei Mele» (e vorba de năvălirea lui Mihai Viteazul la 1600), «şi toţi acei bani s'au fost adus prin cîmpia Daşoviei, şi ne au găsit pre noi cu acei bani în Ţara Ladianscă [2]». Deci numai pentru drumul cei lung, cu primejdiosul ocol prin cîmpiile «Daşăului» — Oceacovul de mai tîrziu —, solul e răsplătit cu o danie bogată. E drept că mila Voevodului nu dăruia mai niciodată dogeaba, fără ca acel milostivit să fi adus reale servicii.

In categoria de documente care ne priveşte, forma de miluire ascunde însă o datorie adevărată, o sumă de bani. Mai cu samă în Moldova găsim multe casuri asemănătoare.

Acelaşi Petru Schiopul «miluieşte» pe Poştelnicul Andrei «pentru că a dat Domniei Mele pentru aceste vii şi 6.000 aspri într'acea vreme, cînd ţeara Domniei Mele era în cumpănă din partea acestor lotri de Cazaci» [3]; iar diacul Pepelea se alege cu satul Dobovita, «de oare ce au făcut bine Vistieriei noastre, şi ne-a ajutat cu 15.000 bani turceşti, cînd Turcii s'au purtat rău cu noi, şi a dat aceşti bani Turcilor spre ajutorul ţerii noastre a Moldovii, cînd am fost pe nedreptul siliţi să plătim acea mulţime de parale». E din 16 Mart 1591 [4]; cîteva luni mai tîrziu,

[1] I. Bogdan, *Doc. lui Ştefan-cel-Mare*, I, p. 55

[2] Două documente din 1602 şi 1603, în Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, I. 2, pp 8 şi 18

[3] St. Nicolaescu, *Doc. Slavo-Romîne*, p. 282, din 7 April 1575

[4] Iorga, *Studii şi Doc*, V, p. 396.

www.dacoromanica.ro

Domnul, decît să fie silit a plăti din nou altă «mulţime», trecea graniţa spre a-şi isprăvi zilele între străini — biet pribeag în ţeri papistaşe —, ceia ce arată că în astfel de împrumuturi era într'adevăr un mijloc de scăpare.

Mulţi Voevozi recurg la asemenea ajutoare: Radu Mihnea dăruieşte lui Condrea biv Cămăraş satul Şiviţa: «una pentru a lui dreaptă slujbă; alta că el au dat Domniei Mele şi trei sute ughi roşii, de i-am dat acei bani în treaba ţării, de unde am avut nevoie şi trebuinţă» [1].

Ştefan Tomşa întăreşte Visternicenii, la 23 Iulie 1623, lui Mandachi Vel Vameş, care dăduse 600 de galbeni «la trebuinţa pămîntului» — formula nu prea variază [2]. Dar Moise Movilă, cel cu «strîmtoarea», şi «sila», ni se arată şi aici încurcat în fel de fel de datorii. Pătraşcu Costin Spătarul primeşte cîteva sate «pentru a lui dreaptă slujbă, ci ni slujăşti, şi (mai cu seamă) ni-au dat bani gata, noî suti di taleri buni» [3]. Pătraşco Başotă, Mare-Vistiernic, e «miluit» cu silişteа Tortureştilor, «pentru a sa dreaptă şi credincioasă slujbă către Domnia Mea, şi pentru că a dat în Vistieria domnească două sute galbeni ungureşti, cari bani s'au cheltuit cu merticul Turcilor balgii şi cu alte nevoi ale ţării [4]». Aici cuvintele vagi: în trebuinţa pămîntului sau «a ţerii» sînt înlocuite cu arătarea *de fapt* a nevoii: în acest cas, bani de dat strîngătorilor de miere ai Padişahului.

In fine, o hîrtie cu data de 1639 are următoarea însemnare grecească: «Prin cel de faţă al mieu zapis tac cunoscut eu, popa Grigore psaltul, ce-mi datorià mie Moise Voevod, adecă 250 lei îmi dăduse, şi hrisovul asupra moşiei Docolina, ca să fie în stăpînirea ıea; dar, avînd asupra ei şi dumnealui Comisul Furtună a face cu moşia, ne-am aşezat şi mi-a plătit mie dumnealui Comisul, şi mai mult să nu am a cere nimic, nici de la Moise Voevod, nic de la Furtună» [5]. Cum îl vedem din procesul lui Hasan Celebì, aşa ni se arată nefericitul vlăstar al Movileştilor şi în toate aceste pricini: veşnic încurcat, veşnic în căutarea banilor, şi neputînd plăti o datorie fără a se izbi de alta mai veche.

[1] 30 Martie 1618 în Hasdeu *Arhiva Ist.*, II, p. 191.
[2] Iorga, *o. c.*, V, p 15.
[3] *Ibid.*, p. 553: fără veleat.
[4] Hasdeu, *o. c.*, I, 1, p. 112; 29 August 1631.
[5] Ghibănescu, *Ispis. şi Zap.*, II, 1, p. 186. Cf. Iorga, *St. şi Doc.*, V, p. 26.

www.dacoromanica.ro

Cîte odată contribuția nu era numai bănească; slujba țerii cerea și alte ajutoare. Astfel Aron-Vodă, la 28 Martie 1594, hărăzia silиștea Zorilenii, pe apa Bîrladului, lui Toader Chiriac, Mare-Vameș, pentru că-i dăduse «șase cai buni în preț de 12.000 aspri pentru treaba țării, cînd au venit putere împărătească pînă la tîrgul Iașilor, cînd s'a rădicat acel lotru ce-i zicea Petru, asupra țării noastre, a Moldovii» [1]. Postelnicul Arpintie Prăjescul primește sălиștea Dădeștii de la Constantin Movilă, la 1611, pentru că dăduse «6 cai buni, prețăluiți cu 120 ughi galbeni în treburile țerii; aceia s'au dat lui Ahmat-Pașa și Caraș-Mîrzea, cînd au trecut în Țeara Muntenească cu oaste contra Radului-Vodă Șerban».

Alt hrisov din 1610 spune însă că «a dat 5.000 aspri, bani gata, în mîna noastră» [2]. Același Voevod dădea și lui Pătrașcu Logofăt silиștea Broștenii, pe Șomuzul-Mare, pentru că primise «patru cai buni, prețuiți drept două sute galbeni ungurești, și încă au mai dat și bani una sută și cincizeci galbeni ungurești», și se arată «că acești cai și bani s'au dat în trebuința țerii, în vreme cît țara noastră aceasta a Moldovii avea nevoie pentru ca să se facă pacea» [3].

După dată trebuie să fie vorba de sfîrșitul luptelor lăuntrice cu Mihăilaș Movilă, văr și dușman al lui Constantin.

Am mai putea înșira încă o samă de hrisoave cu același conținut, de la mai mulți Voevozi, Ștefan Tomșa [4], Radu Mihnea [5], Miron Barnovschi [6]. Reținem totuși formula unei întăriri a lui Moise Movilă, în privința unei moșii date de Barnovschi lui Dumitru Buhuș: «care acea bucată de pămînt din hotarul Tîrgului-Frumos este a lui direaptă danie de slujire, și *chiar de cumpărătură*, pentr'aceia căci dat-a acelui Domn patru cai buni, prețăluiți drept 140 ughi, bani buni, iar acei datu-i-a în treaba țării la cinstitul Han» [7]. E mai sinceră această formă, în care

[1] Iorga, *ibid.*, VI, p. 12. Intărire a lui Ieremia Movilă din 9 Iunie 1602; *ibid.*, p. 15.

[2] Ghibănescu, *Ispis. și Zapise*, I, 2, pp. 80, 86.

[3] Codrescu *Uricariul*, XVIII, p. 4, doc. din 28 Aprilie 1609. Intărire a lui Gapar-Vodă Gratiani la 13 Mart 1620; *ibid.*, XVI, p. 11.

[4] Doc. din 12 Aprilie 1623, în Iorga, *Stud. și Doc.*, V p. 216.

[5] 12 Martie 1617, *ibid.* p. 397.

[6] 21 Martie 1626, *c. c.*, VI, p. 414.

[7] Ghibănescu, *Sur. și Izv.*, II, p. 159, 8 Aprilie 1631.

www.dacoromanica.ro

achitarea unei datorii nu se mai ascunde după falnicele slove ale dărniciei domnești.

De observat iarăși că același număr de cai revine în toate aceste acte: patru, mult șase. Pare ca un fel de contribuție fixă, poate pentru serviciul solilor sau al curierilor domnești.

Pînă acum am avut a face aproape numai cu acte moldovenești; e curios că acest obiceiu, de-a împrumuta înlăuntrul țerii, acest expedient financiar care face din dregătorii Divanului niște creditori ai Statului, se întîlnește mai rar în Țara-Românească.

Cunoaștem, într'adevăr, în Muntenia casul pe care ni-l amintește hrisovul lui Radu Șerban din 23 August 1605: puternicul și vestitul Ban Preda Buzescu primește satul domnesc Isbicenii pentru un împrumut făcut în timpuri grele lui Mihai Viteazul, după înfrîngerea din Gura Teleajenului: «... Și apoi, întru acea nevoie, răposatul Mihail Voevod n'a putut găsi de nicăieri să ia bani cu împrumutare, iar cinstitul dregător al Domniei Mele, jupînul Preda, Marele-Ban, el a împrumutat pe Mihai Voevod cu 77.000 aspri; și încă datu-i-a și un cal bun. Și număratu-i-a banii atunci însuși Bărcan Vistierul[1].» Se pretinde chiar că Buzeștii s'ar fi «răcit în timpul din urmă de către Domn tocmai din această causă»[1].

Este însă ceva obștesc, o trăsătură comună, o constatare care resultă, atît din cartea de judecată a lui Vasile-Vodă, cît și din toate documentele cunoscute pe care le-am înșirat aici: e covîrșitoarea însemnătate a banilor, a numerariului, într'o epocă întreagă a trecutului nostru, importanță care se vede în toate ramurile vieții de Stat.

Și rolul enorm al averei bănești determină pănă și precumpănirea clasei stăpînitoare: căci acestui factor economic își datorește boierimea desvoltarea și locul de frunte pe care l-a avut în trebile țerilor noastre timp de atîtea veacuri. E vrednic de toată luarea aminte faptul că toate casurile pe care le-am examinat sînt din veacul al XVI-lea — anume din anii din urmă — și din secolul al XVII-lea. E și firesc: mijlocul financiar corespunde unei anumite nevoi, unei vremi anumite.

[1] St. Nicolaescu, *o. c.*, p. 307. Cf. Giurescu, *Legătura lui Mihai Viteazul* în „*Analele Academiei Romîne*", secția ist., XXXVII p. 511.

www.dacoromanica.ro

In timpurile mai vechi, cînd Voevodatele dintre Dunăre şi munte păstrau o mai mare neatîrnare, cînd pămîntul strămoşesc nu era încărcat de zdrobitoarea povară a tributului impus de învingători, nevoile financiare ale Statului nu erau aşa grabnice, nici aşa mari. In orice cas, numerariul nu era neapărat trebuincios pentru îndestularea lor, iar plata în natură a birurilor o puteau face toate clasele sociale de-o potrivă: unde era trebuinţă de bani, Domnul, care era şi cel mai bogat în ţară, putea ajunge cu mijloacele lui.

Cu ivirea haraciului însă, întregul regim economic se schimbă: nevoia banilor precumpăni, şi echilibrul se rupse în favoarea celor cari puteau dispune de ei. Cum spune d. Iorga: «Pentru îndeplinirea acestei sarcini veniau la noi cămătari, cari, nu numai că «înlesniau» — spre cel mai mare folos tot al lor, pe Domni, împovăraţi de la o vreme cu toate datoriile neplătite ale înaintaşilor lor, mazili sau fugari—, dar făceau şi alte speculaţii din care folosia boierimea, care vindea ceară, miere, grîne, lemne. Astfel această clasă stăpînitoare, care după o desvoltare de măcar do: ă veacuri ajunsese în adevăr a represinta o clasă socială şi economică, alcătuită din destule elemente naţionale şi unele străine, dispunea de un numerariu care s'ar fi căutat adesea în zădar prin căsuţele ţerăneşti» [1].

Dar tocmai acest numerariu, care în de obşte însemna o putere reală, putea ajunge pentru stăpînitorii lui şi o primejdie. Asemenea bogăţii erau rîvnite de mulţi. Unii Voevozi mai hotărîţi, şi cari se simţiau mai tari, căutau să descurce Vistieria într'un chip de sigur mai simplu, dar nu totdeauna fericit. Aveau nevoie de bani, boierii aveau parale; tăiau pe boieri şi li luau averile, le confiscau, privind pe stăpînii avuţiilor rîvnite ca pe nişte «hicleni». De multe ori, de altfel, era întemeiată această presupunere.

O scurtă răsfoire a cronicilor ajunge să ne convingă despre felul acesta de a proceda. In Muntenia, vorbind de Mihnea-Vodă cel Rău, de la 1508, cronicarul spune: «boierii îi omora, îi muncia, *avuţiile le lua*" [2].

---

[1] *Constatări Istorice cu privire la viaţa agrară a Romînilor*, în *Stud. şi Doc.*, XVIII, p. 25.

[2] Const. Căpitanul Filipescu, *Istoriile Domnilor Ţerii-Româneşti*, ed. N. Iorga, pp. 30-1.

www.dacoromanica.ro

Evlaviosul Neagoe Basarab, ctitor de biserici şi dătător de sfaturi, pune mîna pe un boier care cutezase să tăgăduiască sfinţenia cuviosului Nifon, ale cărui moaşte se aduseseră în ţară cu mare cinste. Dar nu se mulţumeşte să-i îndrepte credinţa greşită şi rea, ci «*pentru avuţia lui şi domnească, să o spuie,* l-au muncit foarte, pînă l-au omorît» [1]. Ce să mai pomenim de cruntul Mircea Ciobanul, «carele, viind în ţară, după două săptămîni, lucrul cel mai d'intăiu acesta au făcut: au tăiat pre Coadă Vornicul, şi pre frate-său Radul Comisul, şi pre Dragul Stolnicul, şi pre Stroe Spătarul, şi pre Vintilă Comisul, şi alţii nenumiţi, *mancindu-i întăiu pentru avuţie, pînă ce au dat ce au avut; decia i-au omorît*» [2].

Fiul lui, Alexandru, urmează părinteasca pildă, fiind şi «sărac şi lipsit de mijloace» — «egenus atque inops» —, după cum îl arată scrisorile vremii [3]. Şi supt el se înşiră lungul pomelnic al Logofeţilor, Vistierilor, Stolnicilor şi Vornicilor tăiaţi, pentru a se umplea pungile domneşti, atît de goale [4].

In Moldova vuiesc letopiseţele de asemenea întîmplări; nu e de nevoie să mai amintim casurile, bine cunoscute, ale lui Ioncel-Cumplit sau lui Aron Tiranul.

De altfel, din vremuri vechi, averea trădătorilor, a «hiclenilor» se putea lua în folosul Statului; principiul era însă aplicat într'o măsură cam prea largă. Astfel, de pildă, se întîmplă cu Hatmanul Şeptelici şi cu Goia Postelnicul, cari puseseră la cale, în zbuciumul înfrîngerii de la 1621, uciderea lui Gaşpar Gratiani.

Noul Domn, Alexandru Iliaş, îi taie şi li aruncă trupurile într'o ieşitoare: «după spurcată faptă, scîrnavă moarte». Iar cronicarul adaogă: «Şi cu lege dreaptă le-au făcut acea pedeapsă; numai munca ce au făcut femeilor lor, şi mumei lui Şeptilici, *pentru avuţie*, aceia au fost peste pravilă; că pre lege dreaptă nice fecior pentru fapta tătîne-său, nici tatăl pentru fapta feciorului de vîrstă nu-i platnic [5]».

[1] *Ibid.*, p. 39: v. şi nota.

[2] *Ibid.*, pp 60—1.

[3] V. Hurmuzaki, *Doc.* XI, p. XXI, precum şi Iorga, *Contribuţiuni la Istoria Munteniei*, în „An. Ac. Rom“., secţia ist., XVIII, p. 9.

[4] Miron Costin, *Let.*, I, p. 276

www.dacoromanica.ro

Asemenea procese erau deci adesea un pretext pentru a se smulge bani, de la toţi cei cari-i puteau avea, şi ale căror legături cu vinovaţii puteau lămuri, dacă nu îndreptăţi, o astfel de purtare. Dar pentru aşa măsuri de teroare trebuia un Domn tare şi bine sprijinit, fie în afară, fie chiar în lăuntrul ţerii.

Cei mai puţin energici sau lipsiţi de putere preferau însă soluţiunea împrumuturilor, mai împovărătoare, dar mai paşnică. Luaţi uneori pe nepregătite în întîile zile ale unei Domnii noi, boierii erau totuşi destul de tari ca să se apere şi să-şi răsbune. De netăgăduit rămîne însă că, pe lîngă primejdiile obişnuite tuturor stăpînitorilor de avuţii, această stare era pentru boierime şi de un mare folos.

S'a studiat şi s'a dovedit cum din aceste împrejurări s'a ajuns la întinderea tot mai mare a iobăgiei, la mărirea continuă a moşiilor boiereşti. Ţeranii, neputîndu-şi plăti cisla de bir, şi-au răscumpărat sărăcia cu preţul libertăţii, şi au ajuns cu trecerea vremii «rumînii» boierului care plătise pentru ei; desvoltarea acestui proces istoric a fost determinată — amănunţit şi definitiv [1]. Dar nu numai asupra formării marilor proprietăţi a avut înrîurire această împrejurare. Dacă în cursul veacului al XVII-lea nobilimea şi a făcut un loc tot mai mare în cîrmuirea ţerii şi a putut rîvni tot mai mult la înlocuirea puterii domneşti slăbite, adevărata ei armă a fost averea, avuţia bănească.

Un Voevod înţelept, a cărui stăpînire fusese «Impărăţie, nu Domnie sămănătoare», Radu Mihnea, zicea, cu experienţa pe care i-o dădeau şese Domnii în ambele Principate: «De mare folos şi cinste este Domniei şi ţerii boierinul înţelept şi avut, că, dacă are Domnul cinci-şese boieri avuţi, nice de o nevoie a ţerii nu se teme». Şi acelaşi cîrmuitor încercat, cînd avea de judecat o pricină în faţa Divanului, îşi rostia hotărîrea după următoarele principii: «Hiecarele, cînd judecă pre un boier cu un curtean, ochii Domnului să hie spre boier, iară judeţul pre calea sa să meargă. Şi aşa, cînd se pîreşte un curtean cu un ţeran, mai de cinste sa hie curteanul, şi la cuvînt, şi la căutarea Domnului [2]...»

[1] Cf. Iorga, *Développement de la question rurale en Roumanie*. Cf. *Consideraţii autriace asupra Olteniei*, din 18 Iunie 1719, la cuvîntul „iobbagyones", Iorga, *Stud şi Doc.*, V, p. 135

[2] Miron Costin, *Let.*, I, pp. 286.

www.dacoromanica.ro

Aceste cuvinte, care stabilesc tot odată și despărțirea claselor, nu sînt, din nenorocire, decît conclusia logică a celor d'intăiu: «dreptatea» celui mai avut adecă mai tare, și de ale cărui mijloace Statul se poate folosi mai mult.

«Sula de aur și zidul pătrunde» sună o veche zicătoare. Și mai mult prin sula de aur a împrumuturilor decît prin sabia sîngeroasă a răscoalelor a ajuns boierimea a fi, timp de mai bine de două veacuri, cu sau fără dreptate, stăpînă peste pămînt și oameni, clasa dominantă în toată puterea cuvîntului.

Gh. I. Brătianu.

Sfătuitorul bizantin al lui Mihai Viteazul: Mitropolitul Dionisie Rali Paleologul

Se cunoaște marele rol pe care l-a jucat în Domnia lui Mihai Viteazul în Ardeal și în Moldova călugărul grec de neam mare, Rali după tată, Paleolog după mamă, Dionisie, Mitropolit de Tîrnova.

Relațiile lui cu Domnul Țerii Românești, de mult pornit la luptă contra Turcilor, încep în 1597: Mihai intervine la Patriarh ca să nu fie scos Dionisie[1]. In 1598, la 12 și 13 Mart, acesta se îndreaptă către Domn prin cîte o scrisoare grecească din care avem o versiune ungurească și una germană, amintind o corespondență mai veche. El asigură atunci pe Mihai că „aici toată creștinătatea e aplecată către Măria Sa" și se scusă, față de mustrările Voevodului, că nu i-a dat sprijin cu fapta. A îndemnat pe cine a putut, a strîns măcar „ceva slujitori și cai", — neavînd de cheltuială mai mult ca o mie de galbeni —; în casa lui Dedu la Rahova are pănă la o sută treizeci de măsuri de grîu pentru clipa cînd ostașii lui Mihai ar răsări în mijlocul Bulgarilor. Este și înțelegere cu Patriarhul de Constantinopol, care a fost douăzeci de zile la Dionisie, și „amîndoi am așteptat cu dor mare solia Măriei Tale, nu altfel, ci ca judecata cea de pe urmă". Nu lăcomia de bani sau de daruri, ci conștiința-l face a se declara robul Domnului românesc, gata să-i fie

[1] Hurmuzaki, III[1], pp. 519-20, no. LXXVI.

www.dacoromanica.ro

la îndemînă la orice cas, cu atîta dorință ca el „să aibă un gînd bun față de dînsul". Scrisoarea din 12 ca și cea din 13 se mîntuie cu întrebări despre legăturile stăpînului celui nou cu cel vechiu, Sultanul, și despre soliile, de care se zvonise mult, ale Muscalului. Mitropolitul spune că venise anume în satul „Armelin" de lîngă Nicopol [1]

La 19 Mart apoi, din Nicopol, Dionisie strigă că nu mai poate trăi cu Turcii, că a spus-o și lui Sigismund Báthory, „Craiul" ardelean, și adauge știri despre gătirile păgînilor. Toate acestea „învățătorul de căpetenie al Bulgarilor" le scrie și în numele „celorlalți învățători cu toții, cari sînt pe malul bulgăresc și cari se roagă de sănătatea Măriei Tale și pănă la unul față de Măria Ta își pleacă frunțile [2]".

De aici aflăm că Vlădicii juraseră și că și Mihai li jurase lor; jurămîntul celor d'intăiu era făcut și fiului, Nicolae-Vodă Pătrașcu Călugării Ioan și Gheorghe purtau în taină răvașele. La capăt se spune că episcopii „și-au și pierdut nădejdile, de oare ce se spune că ai pace cu Turcii, care, îndată ce se va încerca și se va duce la capăt, îndată ni se pune primejdie pe grumaji".

In Octombre 1597 încă se aștepta un sol al Mitropolitului și la Impăratul [3].

Să fie oare Rali acel „Dionisie călugărul muntean" care mergea de la Mihai in misiune la Ardeleni prin Mart 1595 [4]? Nu credem Oricum, cînd, peste cîteva luni, Mihai se făcuse vasalul lui Rudolf al II lea, comisarii veniți la Tîrgoviște scriseră lui Dionisie să se ție gata a sprijini, „îndată ce steagurile împărătești se vor fi văzut în Bulgaria", pe Mihai „sau pe altul care se va părea mai bun Impăratului"—și răspunsul fu că, de fapt, toată Peninsula se va răscula, strîngîndu-se „în *puține* zile două sute de mii de oameni" [5].

Prilejul nu se înfățișă însă. Dar, cînd oștile lui Mihai pătrunseră în Ardeal, Mitropolitul grec al Bulgariei, înrudit cumva cu mama Voevodului, — fiind și el dintre Cantacuzini [6], — era în suita Domnului, stăruind și acum

[1] Hurmuzaki, XI, pp. 290-2, no. CCC:XXXIV.
[2] *Ibid.*, pp. 292-3 no. CCC:XXXV. — Pentru relațiile Bulgarilor cu Impăratul v. „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale", II, pp. 100-3.
[3] Hurmuzaki, XII, p. 1267.
[4] *Ibid.*, p. 338 no DVI Cf. *ibid*, p. 339, no. DVIII.
[5] *Ibid*, p. 370, no. DLXII.
[6] *Ibid.* p. 565, no CMXVI.

www.dacoromanica.ro

pentru causa creștină[1]. „Acuma e vremea", scrie el lui Rudolf al II-lea, „să putem potrivi tot lucrul prin acest mărinimos Mihai Voevod, viteaz căpitan"; el asigură că Mihai nu dorește decît să dea Ardealul pe sama cuiva „ca să meargă la alte isprăvi și mai mari" —, expediția contra Constantinopolei, firește. Numai să nu se facă pace cu Turcii! „Tot gîndul acestuia este să meargă spre Turcia și să-și facă sălașul în Sofia[2]." Trimesul său fu întâiu Ragusanul Giovanni de'Marini Poli, apoi alt Ragusan, Polo Giorgio, care lămuria că de trei ori Vlădica era să fie dus la Poartă de nu-l scăpau cadiul și Turcii din Tîrnova, — căci și venise ceaușul să-l iea; cu acea ocasie a dat 160.000 de aspri și 400 de taleri cadiului; ultima oară, ascunzîndu se optsprezece zile, a trebuit să fugă la Mihai[3].

In ființa Vlădicăi, îmbrăcat în odăjdii, făcu Mihai declarația sa din Ianuar 1600 că primește propunerile Impăratului pentru păstrarea legăturii politice[4].

Mitropolitul fu de față și la pecetluirea răspunsului ce se dete[5]. Cîteva zile după aceasta, el, care juca pe lîngă Mihai rolul pe care pe lîngă Vodă Brîncoveanu l-a jucat mai tărziu un Dosofteiu, Patriarhul Ierusalimului, stropia cu aghiazmă, la Bobotează, caii Voevodului[6]. Dionisie avea cu el icoane rari, ca acel chip al Maicei Domnului cu Isus în brațe pe care îl dădu omului împărătesc venit în Ardeal cu ofertele care mulțămiră o clipă pe Mihai, Carlo Magno[7]. Și tot el, marele uneltitor pentru războiul contra Turcilor, va fi fost acela care strecurase secretarului împărătesc părerea că „sînt forțe destule și oaste pregătită pentru a merge de acolo la Constantinopol[8]". Bulgarii și Sîrbii, spunea el cu alt prilej, doar atîta așteaptă[9]. Era vorba, ar fi zis Domnul însuși, să se ducă măcar la păscut caii în șesul Adrianopolei[10].

[1] *Ibid.*, p. 526, no. DCCCXLI; III[1], p. 400.
[2] *Ibid.*, XII, pp. 552-3, no. DCCCCLXXXIX.
[3] *Ibid*, p. 565, no. CMXVI. Mihai ar fi vrut să-l trimeată la Papa, la Filip al II-lea, la Impărat pentru nunta fiului; *ibid.*, III[1], pp. 394-5.
[4] *Ibid.*, XII, pp. 569-70.
[5] *Ibid*, p. 656.
[6] *Ibid.*, p. 629.
[7] *Ibid.*, p. 653, no. MXIV.
[8] *Ibid.*
[9] *Ibid.*, p. 656.
[10] *Ibid.*, p. 657.

www.dacoromanica.ro

Il mai vedem pe „al Tîrnovei“ Dionisie iscălind din Albalulie, la 15 Februar, noi asigurări călduroase de credință către Impăratul catolic [1]“. Cît privește pe Mihai, Grecul își atribuie o mare influență asupra lui [2], de și altfel îl socotise ca un „om fără Dumnezeu“ („ein gotloser Mann“); cel puțin așa i se părea cînd pe episcop îl apuca podagra [3]. Totuși încetul pe încetul Dionisie începea să vadă cu frică pe Voevod: abia putuse scăpa din mînile lui pe Gaspar Kornis, unul din fruntașii nobilimii ardelene, și el credea că oricine nu se face temut e în primejdie dacă încape în mînile acestui om strașnic [4].

Ceia ce-l supăra pe Mitropolitul de Tîrnova nu erau însă defectele, pe care atunci să le fi descoperit, ale personalității lui Mihai, ci altceva. In primăvară el asigura cu durere pe agentul austriac Paul Giorgio că Armeanul Petru Grigorovici, „diplomatul“ lui Vodă, și boierii lui munteni l-au adus la hotărîrea, în care este neclintit, că „nu va mai da Impăratului Ardealul [5]“. Și, încă odată el, șeful conspirației orientale, grecești, revine cu năcaz asupra direcției definitive luate de politica lui Mihai, spuind comisarului imperial Ungnad că „Voevodul nu va ceda în ruptul capului de bună voia lui această țară Impăratului și că hotărîrea lui se întărește necontenit; la care lucru pe Voevod nu-l atîță atîta însăși socoteala și planul său, pe cît necontenita și necurmata suggestie a boierilor săi, cari nădăjduiesc să capete frumoase moșii și mari venituri în țară, și le și au chiar de acuma, și apoi și Ardelenii, cari, cunoscîndu-și călcarea de jurămînt, se tem de Impăratul, îndeamnă la neînțelegere și tot atîță și zădăresc pe dumnealui Voevodul contra Impăratului [6]“. Cu atît mai mult apleca Rali către Curtea austriacă, și el sfătuia pe trimesul, sosit atunci în Ardeal, al cneazului rusesc de la Ostrov, Constantin, să spuie lui Mihai nu cumva să se desfacă de Impărat, căci atunci și el și Marele-Duce

[1] *Ibid.*, pp 705-6, no. MLXX.
[2] Episcopul catolic Naprágy stăruise pe lîngă el ca să facă pe Mihai a sili pe Calvini la catolicism; *ibid.*, p. 742, no. MCVIII.
[3] *Ibid*, p. 731 și urm, no. MXVI. Cf și *ibid.*, p. 738 no. MCVII și III[1], p. 515.
[4] *Ibid.*, XII, pp. 740-1.
[5] «Non è mai per dare a V. M. la Transilvania»; *ibid*, p. 741.
[6] *Ibid.* p. 789.

www.dacoromanica.ro

de la Moscova n'ar mai fi în ajutorul lui [1]. La sosirea d-rului Pezzen, trimesul extraordinar al lui Rudolf al II-lea, Mitropolitul de Tîrnova întră imediat în legătură cu el, dîndu-i ştiri secrete despre cele ce se petreceau în jurul lui Mihai [2]. El denunţa lui Ungnad şi gîndurile fostului său agent, Marini [3].

La începutul lui April, Vlădica asigură din nou că Mihai n'are gînduri bune [4]. Numai cînd acesta-l chiamă în cetate la 17 April seara şi-i face noi făgăduieli că nu se va despărţi de Austria, vechea notă de încredere apare din nou [5].

Cînd Voevodul pleacă spre Făgăraş, în aceiaşi lună, el trimete pe clericul grec înnaintea sa; „dumnealui Vodă", scriau comisarii, „vrea neapărat să-l aibă cu sine" [6]. Rali profită de prilej ca să stăruie iar pentru buna înţelegere cu Impăratul [7].

Peste cîteva săptămîni, în Iunie, Dionisie presida la Iaşi, ca locţiitor al Mitropolitului, πρόεδρος Μολδοβλαχίας, un sobor al Bisericii din Moldova cacerită de Mihai, avînd lîngă sine, între alţii, patru Greci: pe superiorul său Nectarie, „arhiepiscop al Iustinianei Prime, al Ohridei, şi a toată Bulgaria, Serbia şi celelalte", pe Gherman, Mitropolitul Chesareii lui Filip, pe arhiereul de Vodena, în Macedonia, şi pe cel de Hebron, la Locurile Sfinte (semnează slavoneşte). Lui i se datoreşte crearea registrului de acte din care o parte a ajuns din fericire pînă la noi [1]. Se caterisi Mitropolitul Gheorghe Movilă şi ceilalţi episcopi fugari, şi Dionisie căpătă dreptul de a hirotonisi pe alţii. Il vedem intitulat în actele de hirotenie ca „preasfinţitul domn şi stăpînitor, Mitropolitul Sfintei Mitropolii, de Dumnezeu mîntuitul, al cetăţii Sucevei şi al întregii ţeri a Moldovei".

Interesant e şi faptul că atunci întîia oară se introduc în Moldova, şi în genere la noi, formele stricte ale datinei

[1] *Ibid.*, p. 790 no. MCLII. Cf. şi *ibid*, pp. 795-6, no. MCLVII.
[2] *Ibid.*, p. 817 no. MCLXXXI.
[3] *Ibid.*, p. 822, no. MCLXXXVIII.
[4] *Ibid*, p 829. Ştiri de la el tot în April, *ibid.*, p. 832, no. MCXCVI.
[5] *Ibid.*, p 845.
[6] *Ibid.*, p 846.
[7] *Ibid.*, p. 855. O scrisoare a lui, poate mai veche, *ibid.*, pp. 907-8, no. MCCLXXI.

www.dacoromanica.ro

ierarhice și sinodale bizantine și că, redactîndu-se hotărîrile în grecește, dar și, întîmplător, în slavonește, se alcătuiește o condică a decisiunilor și hirotoniilor cum nu mai existase pînă atunci și cum nu va exista din nou decît, se pare, mai adînc în veacul al XVII-lea, pe vremea lui Varlaam și a lui Dosofteiu — acesta din urmă luînd-o cu sine în Polonia —, apoi, probabil, în vremea influenței lui Dosofteiu al Ierusalimului, iar apoi de la începutul secolului al XVIII-lea aceia pe care o avem.

De atunci Dionisie Rali Paleologul dispare.

L-am găsit din nou peste șeaptesprezece ani într'un colț al uneia din prețioasele cărți pe care Buchon, cercetînd dominația „Francilor", și mai ales a Francesilor în Moreia, le-a închinat dominației latine în aceste regiuni ale Greciei, și, în special, ale Moreii.

La începutul veacului al XVII-lea ideia cruciatei continuă a preocupa spiritele. In fruntea visătorilor cari cred că e cu putință să-și capete un tron în Răsărit se găsește persoana aventuroasă a unui prinț din Casa de Franța, ducele de Nevers, Carol Gonzaga. Coborîtor, prin legăturile lui cu dinastia din Montferrat, din Paleologi, el se înfățișa ca un drept moștenitor care reclamă ce i se cuvine [2].

Proiectele ce se presintară aventurosului prinț fură diverse: unul din ele însă prevedea legătura cu Polonii și cu Cazacii și coborîrea, parte pe Nipru, parte prin țerile noastre [3], pe la Galați.

Numai o cercetare atentă între hîrtiile rămase pe urma lui ar putea să arăte de unde i-a venit îndemnul pentru încercările de stăpînire în Orient. Chiar din ce se va arăta aici se vede că prințul frances de sînge italian și de amintiri inperiale bizantine n'a cedat numai înteițirilor propriei sale ambiții, ci că din acele părți răsăritene chiar i s'a cerut să-și încerce norocul într'o așa de riscată aventură.

In adevăr între 1614 și 1623 îl vedem în legătură cu cutare „prinț de Macedonia", care vine în acest scop la

[1] *Studii și documente*, IX, p. 29 și urm.

[2] Sora lui, Louise-Marie, a fost regină a Poloniei, și căsătoria ei în această țară e încă un capitol din Franța 'n Orient în secolul al XVII-lea.

[3] Iorga, *Acte și fragmente*, I, pp. 48-50.

www.dacoromanica.ro

Neapole [1], cu pretendentul turc, bine cunoscut și printr'o cercetare anume care i s'a consacrat –, Sultanul lachia, care iscălia „Sultano lachia, gran principe ottomano", cu un alt Sultan, mai mult sau mai puțin autentic, „infantul" din Fez, Gaspar Benemarin, care se făcuse creștin și se afla, în 1624, găzduit în palatul pontifical de la Lateran [2]. Episcopi greci din Balcani își îndreaptă mînile rugătoare către „Carol Paleologul" sau către „Constantin Paleologul, regele prea-creștin" [3]: astfel Neofit, episcopul de Maina, în fundul Moreii, între țeranii, păstorii liberi, așa de potriviți pentru lupta sfîntă contra păgînilor; Gavriil, episcopul de Arta și Lepanto, asupra Romînilor Pindului; Mitrofan, arhiepiscopul de Monembasia (un altul dintre arhiereii acestui Scaun al vechii Malvasii france, Ieroteiu, zis greșit: Doroteiu, s'a așezat în Țara Românească, unde a fost ucis), Hrisant Lascaris și Dimitrie, episcopi de Lacedemona, și episcopul de Durazzo, Chariton [4]. In Septembre 1614 se ținu chiar în Albania, la Cucci, o adunare de popor, la care iea parte Patriarhul de Ohrida, pe lîngă „principalele căpetenii ale tuturor țerilor, adecă: Albania-de-sus, Bosnia, Macedonia, Bulgaria, Serbia, Herțegovina și Dalmația, pe care le stăpînește Turcul", pe lîngă căpitanul Ioan „Reness" și șefii tribului Piperi [5]: era vorba de a se ataca prin surprindere Croia lui Scanderbeg, Scutari Castelnuovo (Novi din Herțegovina), ba chiar Uschiubul, luîndu-se la capăt drumul spre Adrianopol. Se întrebuințau pentru legături'e cu viitorii supuși din părțile grecești feluriți agenți, ca un de Marcones, un Petrignani și cutari dintre Medicisii rămași și uitați în văile Mainei, vechiul Magne al cronicilor francese medievale.

Intre corespondenții lui Nevers se găsește și unul care era să fie Domn în Moldova. La 5 Octombre 1618, din

[1] Buchon *Nouvelles Recherches historiques sur la principauté de Morée*, I, 1849, p. 299.

[2] *Ibid.* „Benemarin" e numele medieval al unei părți din Maurii Marocului, Francesii ziceau: Bellemarine.

[3] „Costantino Paliolicho, rè cristianissimo" *(ibid*, pp. 286-7).

[4] *Ibid.*, pp. 269-70 275, 289-91.

[5] „Il Patriarcha di Servia e quelli signori principali de tutti li regni, cioè della Albania Superiore, de Bosina, de Macedonia, de Bulgaria, Servia, Arcecovina et Dalmatia, che possede il Turco."

www.dacoromanica.ro

Viena, se îndreaptă către „Impăratul“ speranțelor grecești Gaspar Gratiani, care era atunci duce de Naxos și, servind pe Imperialii germani, credea că e bine, în vederea proiectelor lui viitoare, să cîștige un sprijin și la o altă Curte creștină, la aceia care avea mai multă influență pe lîngă Poartă. El amintește că a fost în legătură pe vremuri cu represintanții regelui la Constantinopol, Salaygnac și de Brèves chiar, unul ambasador frances de la 1591, aitul în 1606-9, — ceia ce arată și vremea cînd fiul de biet Morlac, menit a fi stăpînitor de țară, ajunse la Constantinopol. Scrisoarea, aflătoare în manuscriptul 9.525 al Bibliotecii Naționale din Paris [1], e dată astfel, în parte, de Buchon:

Io credo che il signor de Marcones sia per dare relatione tale della persona mia a Vostra Signoria Illustrissima ch' ella conosce le qualità mie... Potrebbe ancora M. de Salignac, se hoggi vivesse, insieme con Mons. di Brèves, dar fede a Vostra Signoria Illustrissima di quanto io sempre sia devoto al domo di Sua Maiestà Cristianissima et affetionato alla nazione francese.
Devotissimo servitore

Gasparo Gratiani, duca di Naxia.

Dar ***uneltitorul cel mare, prin legăturile pe care necontenit le păstrase în Bulgaria, în toată Peninsu'a Balcanică, în Constantinopole chiar, era Dionisie Rali Paleologul.***

Ni se înfățișează în adevăr două scrisori din partea lui către „Carol Gonzaga Paleologul“, iscălite, ca și cele din vremea lui Mihai: Διονύσιος, ἀρχιεπίσκοπος Τερνόβου, sau — inovație în vederea stabilirii încă unei legături cu viitorul Cesar al Orientului —: Διονύσιος Ῥάλις Παλεόλογος, ἀρχιεπίσκοπος Τερνόβου καὶ πάσης Βουλγαρίας [2].

Scrisoarea de la 26 August 1618 nu pare să ofere vre-un interes, căci Buchon n'o resumă Se dă însă întreagă cea de la 6 April 1619, prin care se recunoaște primirea de la cavalerul Gio.-Battista Petrignani a unei sume de douăzeci și doi de ducați de aur francesi. Iată-i cuprinsul:

Noi, Dionisio Paleologo, arcivescovo de Tornavia habbiamo riceuti dall' eccellentissimo signor cavaliere Gio-Battista Petrignani scudi venti dui d'oro,

[1] Fol. 87.
[2] Ms. 9.525 al Bibliotecii Naționale din Paris, fol. 85 și 121; Buchon, *l. c.*, pp. 291-2.

www.dacoromanica.ro

di Francia di ordine di ditto eccellentissimo signor duca, et in fede hò fatto fare la presente, quale sarà sottoscrita di nostra mano et sigillata con il nostro solito sigillio questo.
Di 6 aprilie 1619, in Vienna d'Austria.

Διονύσιος ἀρχιεπίσκοπος Τερνόβου.

Dionisie fusese, cum am văzut, îndemnătorul necontenit al lui Mihai către „marea" întreprindere orientală, împărătească. Nimic mai firesc din partea cuiva care purta două nume mari bizantine [1]. Ziarul lui Gerlach arată încă un titlu genealogic al lui pentru o asemenea misiune. Era rudă cu Cantacuzinii, cu mîndrul, bogatul, puternicul Mihail, zis Șaitanoglu sau „fiul Satanei", care pecetluise cu vulturul imperial, își numia fiii cu nume obișnuite în Casele împărătești și era privit de Grecii lui ca urmașul vechilor Cesari, ca „stîlpul" și speranța cea mare a Grecilor [2]. E probabil că Dionisie datorià lui Șaitanoglu numirea sa. Soția lui Andronic, fiul cel mare al lui Mihai, ni spune Gerlach, era din familia Rali.

Dar Andronic e acela care a pus la cale Domnia lui Mihai Viteazul, lăudîndu-l, în scrisoarea de împărtășire către prieteni, ca om de viță domnească și drept moștenitor în mijlocul usurpatorilor „țerani" și „ciobani" [3]. Și se știe că Mihai avea după mamă un unchiu, Banul Iani, în care unii au voit să vadă un Cantacuzin, fără ca aceasta să se fi putut dovedi. Oricum, e extrem de probabil că Mihai era legat și el cumva cu această aristocrație bizantină, într'o vreme *cînd nu se ridicaseră încă*

---

[1] Teodor Rali era la Constantinopol tovarăș la vămi în momentul pierderii cetății; Iorga, *Despre Cantacuzini*, București, 1902. p. XVII, nota 3. Un Gheorghe Rali era căpetenie de stratioți la Coronul venețian în 1499: el și Toma erau fiii lui Manuil; v. Iorga, *Notes et extraits*, IV, pp. 106 (34), 337 (254); V, p. 262 (292), p. 270 (308). — Un Dimitrie, fiul lui Alexandru Rali, venise pe atunci la Chilia noastră după morun, caș, și lînă; *Despre Cantacuzini*, p. XIX, nota 3; *Notes et extraits*, V, p. 293 (339). — La Coron încă din 1485 un Matei Rali; *Despre Cantacuzini*, p. XVIII; *Notes et extraits*, V, pp. 204-208. — Un Mihail, căpitan de stratioți în 1467; *Notes et extraits*, IV, p. 210.

[2] N. Iorga, *Contribuții la istoria Munteniei*, în „Analele Academiei Romîne", XVIII, pp. 18-20.

[3] Hurmuzaki, XI, pp. 373-4. Paleologi sînt printre boierii munteni la sfîrșitul secolului al XVI-lea; v. Hurmuzaki, XI, tabla. Și o Paleologă din Rodos a fost Doamna lui Iancu Sasul. Soția lui Aron-Vodă al Moldovei era o Cantacuzină; v. și Hurmuzaki, XI, p. 340, no. CCCCLXV.

www.dacoromanica.ro

la putere și la influență Greci de aceia fără legătură cu vechile neamuri [1].

Mihai se depărtă de învățăturile Mitropolitului de Tîrnova. Planul cel mare grecesc căzu. Speranțele pentru care se luptaseră Grecii din oastea lui, acelea pe care cu plîns le pomenește Stavrinos Vistierul — după unii [2], un Aromîn grecisat —, acelea pentru care Voevodul fusese lăudat de dascălul din Ostrov, Gheorghe Palamede, se împrăștiară. Atunci Dionisie Rali se îndreptă spre acel Apus în zarea căruia răsăria plină de făgăduințe figura lui Carol-Constantin Paleologul, „ruda" arhiepiscopului nostru.

Fără nicio ispravă și data aceasta. Ducele de Nevers trecu mai tărziu în Italia, să-și reclame succesiunea la Mantova, unde muri la 1637, încă tînăr.

Cît despre Mitropolitul de Tîrnova, el, firește, nu se mai întoarse niciodată în Bulgaria. După dispariția planului cu Paleologul frances, el se alipi la alt viteaz cu gînduri mari de cucerire și dominație, la acel Radu-Vodă Șerban, care fusese urmaș în Țara-Românească al lui Mihai, care luptase și el contra Turcilor, în Dobrogea și aiurea, care încercase și el o stăpînire românească în Ardeal și care, mai „cucernic" decît strălucitul său model, rămase pănă la capăt, și în nenorocirea fără liman, un credincios al Casei de Austria. Radu-Vodă așteptă îndelung ceasul cînd și-ar putea relua moștenirea, aducînd și steagul împărătesc în părțile ardelene, și în această lungă îndurare nu odată-l va fi sprijinit bătrînul cleric cu ilusiile lui că în Orient ar putea să învie din nou causa creștinătății.

In testamentul pribeagului de la Viena, redactat în ziua de 28 Februar 1620, cel d'intăiu dintre marturi este, astfel, „Dionisie Paliolog, Mitropolitul de la Tîrnov [3]".

E cea din urmă pomenire a lui.

Figura acestui îndrăzneț romantic al revanșei creștine în Orientul ortodox nu putea fi împrospătată la niciun timp mai potrivit decît astăzi".

[1] Cf. Iorga, *Despre Cantacuzini*, p. XVI și urm.
[2] I. Arginteanu, *Istoria Românilor din Macedonia*, București 1913, p. 276.
[3] Iorga, *Socotelile Sibiiului*, în „Analele Academiei Române", XXI, pp 290-1.

www.dacoromanica.ro

DOCUMENTE

I.

Boierii Divanului Moldavviei
cătrî cinstit dum. Aga Petrachi Negre,
starosti de Putna.

Am văzut toati celi scrisi din Bîrlad după înştiinţare dum. de la Ibraila, şi m'am pliroforisit ...După toati aceste însă, cerînd trebuinţa neaparat ca dumneata şi cu Spat. Gavril Iamandi să mergiţi fărî smintială la Ibraila, vă poftim ca pe nişte patrioţi adevaraţi ca să priimiţi ostenială a urmà mergirea cu alăturatul mehtup cătră Măria Sa Paşa, de pe care şi tălmăcire spre pliroforia dumv. de celi cuprinse, unde agiutînd şi aducînd preaplecatile noastre plecăciuni către Măria Sa, să daţi mehtupul, arătîndu-i şi toati încungiurările pricinii, după cum mai pre larg prin cărţile noastre cătră dumv. să cuprinde, şi sărguindu-vă a tratarisi lucru cu foarte bună rînduială, spre contenirea turburării Ţinuturilor de gios şi liniştirea Ţinuturilor celor de sus, şi după întoarcire de la Ibraila să vii drept aice, la Ieşi, ca să ne dai pliroforia a toată urmare. 1821, Apr. 16.
Veniamin Mitr. .. Log. ... Vist. ... Vist.

Boierii Divanului Moldaviei
cătră cinstit dum. Aga Petrachi Negre, starosti de Putna,

La Focşani sau oriunde-l va găsi.

II.

Părintească blagoslovenie trimitem dumitali, arh. Agă [1]. Am primit cu bucurie dorită fiias:ă scrisoarea dumitali; foarte ne-am bucurat că te afli sănătos. Vestim şi pentru noi că asămine ne aflăm, slavă milostivului Dumnezeu.

Am văzut şi celi scrisă că ai luat dumneata înştiinţare că şi lăcuitorii tîrgului Huşii s'ar fi tulburat şi s'ar fi înprăştiet de vorbili ce să poartă. Pricinili urmează într'acest chip: Noi, după datoria păstorească şi după scrisorile ce am luat de la dumnealor boerii divanişti, am eşit prin Ţănut pentru liniştirea şi nestrămutarea lăcuitorilor, pe lângă acestea şi pentru îndemnare a-ş face cu toată silinţa arăturile şi sămănăturili trebuincioasă; care în-

[1] Petrachi Negre.

www.dacoromanica.ro

demnări şi potoliri mergea întru toată sporirea fără a să strămuta macar un lăcuitoriu dintru tot cuprinsul Ţinutului şi a tîrgului Huşii. Am venit şi prin tîrgul Fălcii, iarăş cu asămine urmări, şi, isprăvindu-mi datoriili mele prin Ţănut, am venit la Episcopie, să mai întăresc şi pe Huşăni; undi întrînd i-am găsit întru cea de săvîrşit tulburare, pe de o parte de nişte auziri nedrepte din Galaţi, că, adică, pe lîngă sfărmare oştenilor greci, s'ar fi tăet prin sfintili besărici cu nedeosăbire şi credincioasăle raele, bărbaţi, fimei şi copii, şi s'ar fi robit, şi, pe de altă parte, de acea fără de veste, iute şi cu mare pornire, spargire şi fugă a boerilor şi lăcuitorilor tîrgului Bîrladului, zădarnice fiindu-ne tot feliul de încredinţări ce le-am făcut: întăi pentru auzirile din Galaţi că nici cum nu pot să fie adevărate, că, după ştiinţa ce avem, oştile prè-puternicii Inpărăţii nu sînt eşite pentru raià, decît pentru oştenii greci, şi n'au putut nici cum să facă un pas ca acesta şi, al 2-lea, pentru spargire Bîrladului, că nu poate să fie într'alt chip decît, aflîndu-să în drumul cel mare, şi-ar fi scos fimeile şi copii ca să-i dea într'o lature.

Şi, tocmai cînd noi ne aflam făcîndu-le acest fel de încredinţări, den nenorocire să iai fi (?) înştiinţări şi de la Fălcii că Fălciiu şi cu satili din gios s'au spart toate, trecînd şi ispravnicii de Fălcii familiili sali peste Prut; după carea cea de pe urmă înştiinţare a Fălc. nici a ne asculta n'au voit să mai stee, ce au purces pe la dosuri fieştecare încotrò au apucat, rămîind în Huşi numai noi cu casa noastră, cu toţi oamenii episcopii şi cu boerii ce să află aicea în Huşi,

Indată ce am priimit scrisoarea ačasta a dumv. şi altă scrisoare de la un Steriian, neguţători din Bîrlad, ce scriia cătră neguţătorii de aicea, le-am dat de s'au cetit prin toate uliţili şi prin toate mahalalili. Am eşit şi înşine noi, umblînd uliţili şi mahalalili, şi celor ce au mai rămas din lăcuitori după cetirea scrisorilor acestora nu puţîne încredinţări le-am făcut, şi n'au prins loc, căci, odată cu înştiinţarea dum. şi a neguţătoriului, le-au venit şi lor oameni dintre dînşii şi i-au încredinţat că neguţătoriul acesta Steriian şi cu cîţi mai rămăsăsă în Bîrlad, după ce au scris scrisoarea ačasta, ei au apucat fieştecare încotro au putut.

Arh. Agă, avem desăvîrşită cunoştinţă pentru curăţănie sufletului dumitali, cunoaştem fără îndoire şi din lucru acea din suflet dorinţa pentru nestrămutarea şi stricarea vieţilor patrioţilor noştri. Te poftim întru numili adevăratului şi dreptului Dumnezău să trimiţi cătră ticăloşii aceştia patrioţi ai noştri o vie adevărată în scris încredinţare precum urmează lucrurile, ca cu acea scrisoare a dumv. şi cu încredinţărili din parte noastră doar îi vom putè face ca macar tîrgul Huşii şi cu cîteva sate să-i întoarcem iarăşi la urma lor, — grăbind cu cît să va putè mai fără zăbavă înştiinţarea ačasta. Că amar şi mare lucru iaste lăcrămile săracilor ce să varsă cu necontenire pentru depărtărili di pe la casăle lor.

www.dacoromanica.ro

Noi încredințăm că pe aicea nu să află niciunul de acei ce să caută. Aşa dar, de ar fi cu putință a nu să mai trimite căutători de care să află înspăimîntat nărodul, şi de ai putea dumneata trimite o încredințare ca ăcasta din parte ăcaia, pentru care şi noi cu dinadinsul te poftim, putînd să mijlocești, atunci sîntem încredințați că fieştecarili, nu numai a tîrgului acestuia lăcuitori, ce şi toți ai Ținutului, fără de grijă ar eşi şi cu toată întemeerea pre la casili lor s'ar statornici întru liniştita lăcuință, precum şi mai înnainte. Pentru care nici sîntem la îndoială că cu toate chipurile nu te vei sîrgui, patrioticesc neasămănat folos fiind. Cu acestea acum sîntem

A dumitale în Hs. părinte sufletesc 1821, Maiu 7,
Meletie episcop Hușului. în Huşi.

III.

Cu frățască plecăciune mă închin dum., cc. Iorgule.

Frățasca scrisoare dumitali am priimit, şi, căt pentru trecire vinului, l-am trecut pi ista mal. Aştept mîini să să dischidă tămojna şi să-l şi discarcu. Prețul iaste foarte de nimică, fiind atăta mulțime de vin în carantină, încăt acest feliu de sumă, de cănd sănt n'am văzut. In săptămîna aciasta cară să găsă îndestule, însă din nenorocire vinul iara netrecut şi cărăuşii nu putea aştepta. Socotiala ce-mi spui să fac, nu o pot face pănă nu voiu trece vinul, şi, deosăbit, Năstasi, fără să-mi spui nemic, s'au dus la Eşi, cu toate că, după spusa unui țigan ce mi-au adus carte care o trimăt, dumnealui trebui să vii astăzi înnapoiu.

Pentru casă, i-am spus de ci şădi şi prăveşte acest afanismos şi nu să duci să să jăluiască : mi-au spus că să temi.

Carte cătră monsiu Tompson o voiu triimiti-o cu venire lui Ion, căci am triimis pe chelariu de la casile mele să-mi aducă răspuns ce iaste pricina de atăta vremi zăbava ce face, şi de au pus la cale pentru trecire vitelor, şi de poate să le triacă să le ducă cu un cias mai înnainte. Iar, de iaste vre o înpiedecare, să vii să-mi spui. Pentru chiriia vinului, am văzut astăzi au tocmit un Jidov, iarăş să-l ducă vinul la Orheiu, şi au tocmit căte 50 lei pe car, adică, de sănt poloboace, încap doi într'un car, iar, de iaste bute, una. Preț hotărăt căt dau pe vinu nu ştiu, pentru că nu-s muşterei, şi, căti au cumpărat, mai mult de 50 păr. pănă la 60 bun vinu, nu dau; cel cuşer însă să vinde mai cu preț.

Foc la Eşi s'au întămplat, arzind vr'o 6 dughene, dar mici.

Pentru tărgul Romanului, alaltăeri mi-au spus mulți, şi mai ales Sărd. Toadir Nour, că au rămas prè puține casă la mahala. Astăzi însă mi-au spus Stolc. Chirica şi cu ficiorul lui Coroiu că

www.dacoromanica.ro

ar fi arsu numai ca vr'o opt casă. Pe cine vrei, credi. Pricina au fost aciasta că, sfădindu-să Turcii între dănșii, au început a să împușca, și din puști s'au aprins. Tot astăzi acei doi numiți mai sus mi-au spus că Vorc. Beldiman, Răscărachi Sturza, Andrunachi Donici, sănt porniți în țară spre strângere zairelilor și celor trebuincioasă pentru oștiri. Aceștii însă s'au dus din aciastă pricină că, mergând mai alaltăeri toți boerii la Pașa, și rugându-l să mai înputinezi oștile din Eși, supt cuvânt că se tem că vor face vre un cusur, căci nu pot proftaxi cele trebuincioasă, Pașa, după ce au clătinat din cap de vre-o 6 ori, cu o slută căutătură, au început să le zică: ce vroiasc să-l dizbraci de oșteni și ca mîini să-l vinzi la ghiauri? Să-și dișchidă ochii, și să fie toate cele trebuincioasă, căci va pune enicerii și le va face șlicile cu ertăganile căima[c] de sărmale. Și așa s'au pornit în țară spre dizbrăcare cè de istov. Giudică însă și pentru dănșii ce bucurie și ce fericire au.

Iată și izvoadile ce mi-au dat Anastasi. Vinul l-am trecut cu Anastasi. I-am dat 231 lei și mai cere 177 lei, după izvod ce-ți triimit dumitali; și eu nu am vrut să-i dau, pricinuind că nu am.

De Ciapanoglu tot vine cu adevăr, și alți doi bași după sine, și le gătesc conac în Tătărași, toată mahalaoa: fac sobe, uși, ferești cu cheltuiala Visterii.

Gheorghi vătavul din Budești, Jidov ce mai triimit pentru aducire vinului, aceștiia au venit și te așteaptă aice, dar vinul nu l-au adus: au venit și Avram, dar el să află la Eși. Iată triimet și toate hărtiile ce mi-au dat vătavul Gheorghie. Pentru oi, Ion să află bolnav la Bărlești, și încă stau pe loc.

Și sănt a dumitali ca un frate i slugă.

Sandu Sturza Spăt.

Odai iaste foarte bună, călduroasă. 1821, Noemv. 23.

IV.

Dumitrachi Ghica Vel Vist. către Costachi Conachi. «Prăsnuire svintelor zile și a Anului Nou îmi dă prilej a înnoi santimentul prieteșugului meŭ celui adevărat cătră dumneata. Ieu rogu Ceriul ca să binevoiască a dărui dumitale aceste svinte zile pricinuitoare de toate fericirile dorite, până la cele mai adînci bătrîneți.

După toate științile luate în pricina vădrăritului anului acestuia, stăpînire, cunoscînd desăvărșit și știind a prețui simțirile dumitali cele pline de patriotism, ș'au făcut datoriile sale. Cercetările ce urmează acum din porunca prè-înnălțatului stăpîn, fiind însărcinate asupra dumitale, nu mai rămîne îndoială pentru princioasile măs'asuri care u luat cătră mîngăierea săracilor lăcuitori. Și, dacă

www.dacoromanica.ro

rămîne vre un pont vrednic de luare aminte în împregiurările aceste, Visteriia să întoarce la suma cè sîmţitoare de rămăşiţuri care ia are la slujbaşii varari din banii slujbii. Socoteşte, arh. Vornice, ca un Ghiorghi Duca ieste rămăşiţă cu 17 mii lei la Visterie, iar apoi cîţi alţi, asămine lui, săraci şi fără nădejde, mai sînt cu sume şi mai mari şi mai mici rămăşiţă. Ce face Vistieriia în asămine întîmplări? Banii domneşti să pot pierde?

Cugetul mieu, nedespărţit de al dumitale, fiind cu totul supus îngrijirei pentru a păzi pre cît să poate bunele rînduieli privitoare la fericire lăcuitorilor, ieu aş dori să să despăgubască năpăstuiţii şi să să dizrădăcineză catahrisis. Lasu celalante toate la înţălepciune dumitali a să cumpăni cu greutate vremilor şi cu interesurile slujbii. Iar între lăcuitorii cei proşti socotescu că nu ar fi de folos învăluirile care pot naşte din asămine lucrări. Acest pont, înpreună cu celalant al rămăşiţii, cumpănindu-să cu folosul ce ar căştiga lăcuitorii din despăgubirea lor, să poate cunoaşte în care parte va atîrna greutate.

Datoria slujbii mele, cu aceia a patriotizmosului, mă îndeamnă a face dum. aceste observaţii, rugîndu-te să crezi sîmţirilor mele celor pline de dreptate, cu care nu voi conteni a fi dumitale ca un frate şi slugă. — 826, Ghen. 2.

V.

1831 (tipăritură).

Poruncă deşchisă.

Ispravnicilor Ţinutului şi tuturor cinovnicilor pămînteşti cărora ăcasta să va înfăţoşa — cu asprime să porunceşti, iar pe dumnealor cinurile oştineşti să pofteşte cerirea numitului în pricina — a înplini întocma cu osîrdie şi fără cea mai mică prelungire îngrijindu-să ca să nu cadă supt răspundere cea de pildă pentru neascultarea sau nebăgarea în samă.

(şi ruseşte.)

(N-le I, II, IV, V în colecţia d-lui D. Grecianu; n-l III în colecţia N. Iorga).

CRONICA

Geţi şi Geta

In *Nuova Antologia* (1902, p. 584), între alte monede avînd tipul „quadrantal", una a lui Geta, regele Hedonienilor (c. 500 înn. de Hristos). Şi Orrescii, alt popor trac, aveau, ca şi unele populaţii macedonene, aceiaşi formă de fereastă cu o cruce pentru moneda lor.

www.dacoromanica.ro

PREȚUL: 2 LEI

www.dacoromanica.ro